

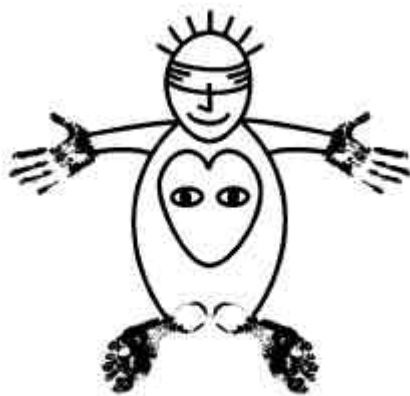
PRAVNI VODIČ ZA RODITELJE DECE SA SMETNJAMA U RAZVOJU

**Prava koja deca sa smetnjama u razvoju
mogu da ostvare u RS**

Swedish Helsinki Committee

for Human Rights

Biblioteka
VelikiMali

VelikiMali

Vojvode Mišića 6, Pančevo
tel./fax: 013/45-009
www.velikimali.org
e-mail: velikimali@panet.co.yu

PREDGOVOR

Poštovani roditelji,

Stavovi prema osobama sa teškoćama u razvoju, kao uostalom i stavovi prema svim manjinskim grupama, nisu urođeni nego su naučeni, između ostalog i kroz predrasude i neznanje drugih. Menjanje stavova je složen i dugotrajan proces koji se velikim delom zasniva na iskustvu, ali i na informisanju, sticanju novih i proširivanju postojećih znanja.

U ovom drugom, novom izdanju Pravnog vodiča, pokušali smo da vam, kroz uporednu analizu, ukažemo na trenutno stanje u srpskom zakonodavstvu i praksi po pitanju problema sa kojima se suočavaju deca sa smetnjama u razvoju i njihove porodice, kao i na rešenja koja su moguća, a koja su se u svetskoj praksi pokazala kao humanija i vrlo uspešna.

Vodič smo podelili tako da obuhvata sve oblasti za koje smo smatrali da su relevantne za ostvarivanje prava dece sa smetnjama u razvoju i njihovih porodica. U okviru tih oblasti (zdravstvo, socijalna zaštita, obrazovanje) posvetili smo pažnju i načinima ostvarivanja prava, kao i ustanovama u kojima se ta prava ostvaruju i procedurama koje ih prate.

Pokušali smo da načinimo korak više u odnosu na prethodni Vodič, te da vam, osim preseka trenutnog stanja u našoj zemlji, prikažemo i neke od mogućih načina realizacije prava dece sa smetnjama u razvoju, posebno prava na obrazovanje i prava na život u porodici, kroz programe inkluzije i deinstitucionalizacije, koje su se u praksi drugih zemalja pokazale kao izrazito uspešne. Najveći deo ovakvih programa nije nemoguće sprovesti i kod nas, a ponešto od toga, doduše veoma mali deo, već se i sprovodi.

Ali moramo istaći da je za „pripremanje terena” koje bi omogućilo potpuno sprovođenje ovih programa koji su se pokazali efikasni za istinsko uključivanje dece sa smetnjama u svoje okruženje i širu sredinu, neophodna vaša aktivna uloga.

Iz tog razloga smo se potrudili da vam ukažemo i na to da vi, kao roditelji, kroz svoje angažovanje možete da utičete na poboljšanje uslova u kojima ćete i vaša deca i vi, kao i svi građani ove zemlje, živeti na human i tolerantan način. Izuzetno je važno da budete aktivni, da se udružujete, da utičete na ljude koji su nadležni za određene oblasti koje se tiču ostvarivanja prava vaše dece, na one koji su u vlasti, na političke partije, da bi se zakonima omogućila potpuna realizacija prava vaše dece i vas.

NIKO NIJE UČINIO
VEĆU GRESKU
OD OSOBE KOJA
NIJE PREDUZELA NIŠTA
ZATO ŠTO JE MOGLA
DA UČINI MALO

Edmund Burke

SADRŽAJ

PREDGOVOR	3
SADRŽAJ	5
LEKSIKON SKRAĆENIH IZRAZA	6
UVOD	7
O PRAVIMA DECE SA SMETNJAMA U RAZVOJU	8
Novčana davanja	10
Ustanove	11
POSTUPAK OSTVARIVANJA PRAVA	12
Postupak pred opštinskim sudom	13
Produženje roditeljskog prava	14
Lišenje poslovne sposobnosti	14
ZDRAVSTVENO OSIGURANJE I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA	16
Ostvarivanje zdravstvene zaštite	18
Mogućnosti koje imaju zaposleni roditelji	21
SOCIJALNA I PORODIČNO-PRAVNA ZAŠTITA	23
Dodatak za pomoć i negu drugog lica	23
Pravo na pomoć za osposobljavanje za rad	24
Dnevni boravak dece ometene u razvoju	24
Smeštaj u drugu porodicu	26
Adopcija - usvojenje	27
Smeštaj u ustanove socijalne zaštite	28
Ustanove za zbrinjavanje dece sa smetnjama u razvoju u RS	29
Ustanove za smeštaj odraslih lica sa mentalnim ometenostima u RS	30
PROGRAMI DEINSTITUCIONALIZACIJE U SVETU	32
Porodična penzija	34
OBRAZOVANJE	35
Predškolsko vaspitanje i obrazovanje	36
Školsko obrazovanje	37
Komisija za pregled dece ometene u razvoju	40
Analiza aktuelnog obrazovanja učenika sa smetnjama u razvoju	42
Evropske zemlje	42
UDRUŽENJA	43
PROCES DEINSTITUCIONALIZACIJE U SVETU	44
LITERATURA	46

LEKSIKON SKRAĆENIH IZRAZA

Centar - Centar za socijalni rad

Dom - Ustanova za zbrinjavanje (smeštaj) dece/osoba sa ometenostima

Komisija - Komisija za razvrstavanje - po Zakonu o izmenama i dopunama zakona o osnovnoj školi iz 2002. zove se Komisija za pregled dece ometene u razvoju

UN - Ujedinjene nacije

Konvencija - Konvencija UN o pravima deteta

RS - Republika Srbija

SCG - Državna zajednica Srbija i Crna Gora

SFRJ - Socijalistička federativna republika Jugoslavija

PIOZ - Penzijsko i invalidsko osiguranje zaposlenih

DSPP - Deca sa posebnim potrebama, deca kojoj je potrebna posebna društvena podrška, da bi dostigla maksimum u svom razvoju i osamostaljivanju tj.ostvarila svoja osnovna prava i živela kvalitetno zajedno sa svojim vršnjacima i porodicama.

Deca sa ometenošću su samo jedna kategorija dece sa posebnim potrebama

Poštovani roditelji, Vaše dete, kao i svako drugo, ima pravo:

- **Da bude voljeno i poštovano**

To znači da će se maksimalno uvažavati njegove mogućnosti, potrebe, osećanja, interesovanja i da će kao takvo biti za vas i za sve nas dragoceno i važno.

- **Da živi sa svojom porodicom**

To znači da i država na sebe treba da preuzme deo odgovornosti kako bi porodici sa detetom sa smetnjama u razvoju pomogla da što lakše prebrodi poteškoće i probleme na koje svakodnevno nailazi, i time obezbedila očuvanje porodice.

Malobrojne su porodice sa decom ometenom u razvoju koje su, bez obzira na probleme i krize sa kojima se suočavaju, ostale stabilne i harmonične, iako društvo zatvara oči pred njihovim potrebama na koje bi trebalo da adekvatno odgovori.

Biti roditelj deteta koje je zbog svoje ometenosti, pod izgovorom dijagnoze, izolovano i odbačeno, znači biti u stalnoj borbi za fizički opstanak (plaćati lekove, dodatne tretmane, privatne časove, prevoz, izostajati sa posla ili čak ostati bez njega jer neko mora da brine o detetu koje zbog sveukupne neuključenosti ostaje kod kuće).

Biti roditelj deteta koje je zbog svoje ometenosti, pod izgovorom dijagnoze, izolovano i odbačeno, znači biti u stalnoj borbi za fizički opstanak (plaćati lekove, dodatne tretmane, privatne časove, prevoz, izostajati sa posla ili čak ostati bez njega jer neko mora da brine o detetu koje zbog sveukupne neuključenosti ostaje kod kuće).

- **Da ima pravo na adekvatno obrazovanje i dinamičan život kao i njegovi vršnjaci**

To znači da ono treba da bude ravnopravno sa ostalom decom, bez obzira na to što neće moći da na isti način ili podjednako uspešno uradi sve što i oni (da piše, računa, trči, peva...).

- **Da ima zanimanje i posao adekvatan svojim sposobnostima ali i interesovanjima**

To znači da bi mu trebalo pružiti konstruktivnu podršku u savladavanju i korišćenju veština u skladu sa njegovim mogućnostima i interesovanjima, koje su kreativne i aktuelne u svakodnevnom životu i na tržištu rada (fotokopiranje, štampanje, rad na računaru, umetnost – crtanje, sviranje, vajanje i slična zanimanja).

OSTVARIVANJE PRAVA

Države moraju da učine sve što je u njihovoj moći da bi se prava predviđena Konvencijom o pravima deteta ostvarila.

VAŽNO JE ZNATI!

Vaše dete ima pravo da realizuje sva prava koja mu pripadaju i to nije pitanje ni milostinje, ni dobre volje, ni humanosti, već je to obaveza društva i države.

O PRAVIMA DECE SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 1989. godine usvojila Konvenciju o pravima deteta, prvi međunarodni ugovor koji se posebno bavi pravima deteta. Sve do usvajanja Konvencije smatralo se da je dete dovoljno zaštićeno u okvirima opšte zaštite porodice. Konvencija se popularno naziva i Ustav deteta.

Prava deteta, na čije su se poštovanje obavezale države koje su ratifikovale Konvenciju, odnose se na apsolutno svako dete. Ipak, moramo istaći da kada se govori o deci sa smetnjama u razvoju, insistiranje na poštovanju prava deteta ima još veću težinu, jer su ona najosetljiviji deo sveukupne populacije.

Po Konvenciji o pravima deteta:

„Detetom se smatra svako ljudsko biće koje nije navršilo 18 godina, ukoliko se zakonom koji se primenjuje na dete punoletstvo ne stiče ranije.

Zabranjena je diskriminacija dece po osnovu invalidnosti i zahteva posebne mere za osiguranje prava deci.”

S obzirom na to da se radi o međunarodnim standardima, nijedna država koja je ratifikovala Konvenciju ne može da tvrdi da je njen odnos prema pravima deteta njena unutrašnja stvar.

SFRJ je još 1990. godine ratifikovala Konvenciju o pravima deteta, a Državna zajednica Srbija i Crna Gora je, kao država članica UN, dužna da svakom detetu osigura prava sadržana u Konvenciji, kao i u ostalim međunarodnim ugovorima čiji je potpisnik.

SCG je, kao članica Saveta Evrope takođe preuzela obavezu da u naredne dve godine stavi potpis na Evropsku socijalnu povelju.

Evropska socijalna povelja, kao komplementaran instrument Evropske konvencije o ljudskim pravima koja štiti građanska i politička prava, unapređuje zaštitu osnovnih socijalnih i ekonomskih prava građana država potpisnica. Povelja, takođe, uspostavlja mehanizme kojima se garantuje poštovanje ustanovljenih prava i sloboda od strane država - ugovornih strana.

Za razliku od osnovnih ljudskih prava koja podrazumevaju slobode građana i gde je država dužna da obezbedi njihovu primenu, socijalna prava predstavljaju stepen više i čine ih kombinacija zakona, politika i mera, odnosno aktivno učešće države u njihovom ostvarivanju. Socijalna prava, između ostalog, podrazumevaju i pravo na rad, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, stanovanje, obrazovanje, zaposlenost.

Nadamo se da će nadležna ministarstva pokrenuti inicijativu za potpisivanje Evropske socijalne povelje, jer će time država biti u obavezi da uskladi zakonodavstvo, odluke i mere sa potrebama osobama sa hendikepom.

Države su odgovorne za stvaranje zakonskih osnova za mere čiji je cilj postizanje punog učešća i ravnopravnosti osoba sa invaliditetom.

Prema Standardnim pravilima UN za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama sa invaliditetom, nacionalno zakonodavstvo kojim se regulišu prava i obaveze građana trebalo bi da uključuje i prava i obaveze osoba sa invaliditetom. Države imaju obavezu da omoguće osobama sa invaliditetom uživanje njihovih prava, uključujući i njihova ljudska i građanska prava, na ravnopravnoj osnovi sa svim ostalim građanima. Države moraju da obezbede učešće organizacija osoba sa invaliditetom u razvoju nacionalnog zakonodavstva koje se odnosi na prava osoba sa invaliditetom, kao i učešće u stalnoj proceni tog zakonodavstva.

Ali i pored usvojenih međunarodnih konvencija i Standardnih pravila UN za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama sa invaliditetom, osobe sa hendikepom, kako deca, tako i odrasli, i dalje su diskriminisani.

Da bi se u našoj zemlji ostvarivala prava predviđena međunarodnim konvencijama i poveljama, postoje brojne prepreke kao što su: nedovoljno informisanje i komunikacija na relaciji građanin – ustanova, nedovoljna preciznost zakona, neadekvatni nadzor nad sprovođenjem zakona, najčešće nedovoljno obrazovan kadar koji u praksi sprovodi zakone, kulturno-sociološko nasleđe koje ignoriše osobe sa omeštenostima, itd.

Iz Konvencije o pravima deteta napravili smo izbor članova ili njihovih delova koji, po našem mišljenju, zavređuju da budu posebno istaknuti zbog svog značaja za decu sa smetnjama u razvoju. Čitajući ovaj priručnik, u svakom poglavlju moći ćete da se upoznate sa nekim od odabranih članova, koji će, radi lakšeg prepoznavanja, biti uokvireni i istaknuti ružičastom bojom.

*Maja Veselinović,
idejno rešenje za plakat u okviru
kampanje „VelikiMali” - „Drugačiji, pa šta!”*

Novčana davanja

koja obezbeđuje država, a na koja imaju prava i deca sa smetnjama u razvoju, odnosno njihovi roditelji

1. Dečji dodatak

Ovo pravo ostvaruju sva deca čiji roditelji imaju niska primanja. Pravo na dečji dodatak posle navršenih 19 godina ostvaruju deca sa smetnjama u razvoju za koje je donet akt o razvrstavanju, ukoliko su obuhvaćena programom obrazovanja i osposobljavanja za rad, kao i deca nad kojom je produženo roditeljsko pravo, i to najduže do navršene 26 godine.

2. Roditeljski dodatak

Zahtev za ostvarivanje roditeljskog dodatka podnosi se opštinskoj upravi. Roditelj ostvaruje pravo za svu decu bez obzira da li imaju smetnje u razvoju ili ne. Jedini uslov je da dete nije smešteno u dom.

Naknada za drugo dete iznosi 59.000, za treće 90.000, a za četvrto 150.000. dinara.

ODGOVORNOST RODITELJA

Oba roditelja imaju zajedničku odgovornost za podizanje deteta. Država će pružiti pomoć roditeljima u ostvarivanju odgovornosti za podizanje dece i obezbediti razvoj ustanova, kapaciteta i službi za zaštitu i brigu o deci.

3. Dodatak za pomoć i negu drugoga lica

Zahtev za ostvarivanje ovog prava podnosi se Centru za socijalni rad, nadležna komisija Republičko-Pokrajinskog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje zaposlenih veštači, a Centar potom donosi rešenje. Iznos dodatka za pomoć i negu drugog lica je 13% od proseka zarade u RS, što je za februar 2004. godine iznosilo 2.274,20 dinara.

ПРАВО ЗА СЕ ПОШТУЈЕ
КО САС! КАКАВ САС!
ОДАКЛЕ САС!

Ustanove

u kojima se u RS ostvaruju postojeća prava dece sa smetnjama u razvoju

CENTAR ZA SOCIJALNI RAD

1. Dodatak za pomoć i negu drugog lica
2. Pravo na osposobljavanje za rad
3. Dnevni boravak dece ometene u razvoju
4. Smeštaj u drugu porodicu
5. Smeštaj u ustanove socijalne zaštite/domove

OPŠTINA

1. Dečji dodatak
2. Roditeljski dodatak
3. Odsustvo sa rada radi posebne nege deteta

PIOZ ili tzv. PENZIJSKO

**REPUBLIČKI FOND ZA PENZIJSKO I INVALIDSKO OSIGURANJE
ZAPOSLENIH (U VOJVODINI JE TO REPUBLIČKO-POKRAJINSKI FOND)**

1. Porodična penzija
2. Veštačenje za ostvarivanje prava za dodatak za pomoć i negu drugog lica

FILIJALA ZAVODA ZA ZDRAVSTVENO OSIGURANJE

1. Prava iz zdravstvenog osiguranja
2. Refundacija troškova lečenja

OPŠTINSKI SUD

1. Produženje roditeljskog prava
2. Lišenje poslovne sposobnosti

POSTUPAK OSTVARIVANJA PRAVA

Izuzev suda, sve ustanove sprovede postupak po načelima Zakona o opštem upravnom postupku, koji predviđa sledeću proceduru:

Zahtev za ostvarivanje bilo kog od prava nabrojanih na prethodnoj stranici, predajete nadležnoj ustanovi na teritoriji opštine u kojoj imate prebivalište, osim zahteva za ostvarivanje prava na odsustvo sa rada radi posebne nege deteta, koji podnosite opštinskoj upravi u kojoj je **sedište** vašeg poslodavca.

Kada predajete **zahtev** najpre se obratite prijemnoj kancelariji, objasnite šta želite da ostvarite, **insistirajte** da budete potpuno informisani o proceduri za ostvarivanje određenog prava. Službeno lice je dužno da vas u potpunosti informiše. Da biste bili sigurni da je vaš zahtev predat, podnesite ga u dva primerka. Imate pravo da vam se prijemni štambilj i broj pod kojim je zaveden vaš zahtev otisnu na primerak koji ostaje vama.

Zakonom o opštem upravnom postupku određeni su rokovi za rešavanje po zahtevu i oni iznose **mesec dana**, odnosno dva meseca (izuzetno) od dana predaje zahteva. Nakon isteka tog roka, opštinska uprava je **dužna** da o vašem zahtevu done-
se **rešenje**.

Na svako rešenje **imate pravo žalbe** u roku od **15 od dana kada vam je uručeno rešenje**. Ako prekoračite ovaj rok vaša žalba neće biti razmatrana, već će biti odbaćena. Žalbu u pisanom obliku predajete ustanovi koja je rešavala o vašem zahtevu i ona obavezno mora da sadrži broj rešenja koje se pobija. U žalbi možete izneti nove činjenice i dokaze, ali je dovoljno da izložite razloge zbog kojih niste zadovoljni rešenjem.

Žalba se izjavljuje (upućuje, naslovljava) drugostepenom organu, čiji naziv uvek stoji u pouci o pravnom sredstvu, ali je **uvek predajete prvostepenom organu**. Prvostepeni organ ima zakonsku obavezu da žalbu koja je izjavljena u roku (blagovremeno) prosledi drugostepenom organu.

Ako drugostepeni organ odbije vašu žalbu, ne znači da je to konačna odluka. Ukoliko vi i dalje smatrate da ste oštećeni i da ste u pravu, u roku od 30 dana možete pokrenuti **upravni spor**. Upravni spor se pokreće **tužbom** Vrhovnom sudu Srbije.

„Ćutanje administracije”, to jest slučaj da se vaš zahtev namerno zadržava u nekoj fijoci, nažalost, nije retka pojava u našoj zemlji. Ako vaš zahtev ne bude rešen u zakonskom roku (30, izuzetno 60 dana), imate pravo da tražite i usmeno i pismeno objašnjenje o razlozima prekoračenja zakonskog roka u rešavanju po vašem zahtevu. U slučaju da takvo obrazloženje ne dobijete, imate pravo da podnesete žalbu, isto kao i da je vaš zahtev odbijen.

Pravna pomoć

U slučaju da niste sigurni kako treba da glasi žalba na rešenje, najbolje je da se obratite stručnom licu, odnosno pravniku. Pri tom ne zaboravite da u opštini postoji **Služba pravne pomoći** koja je dužna da vam, **bez novčane naknade**, napiše žalbu ili tužbu. Služba pravne pomoći vam u pogledu sastavljanja pismena mora izaći u susret bez obzira na vaše materijalno stanje.

Roditelji, izuzev objašnjenja o podnošenju zahteva, kao i o pravnim lekovima, treba da znate da je članom 74. Krivičnog zakona predviđeno i delo Povreda prava na podnošenje pravnog sredstva:

„Ko u vršenju svoje radne obaveze sprečava drugog da koristi svoje pravo na podnošenje žalbe ili nekog drugog pravnog sredstva, prigovora, molbe ili predstavke, kazniće se zatvorom do jedne godine.”

To znači da ako lice koje je zaposleno u nekom državnom organu odbije da primi vašu žalbu ili zahtev, protiv njega možete podneti krivičnu prijavu opštinskom tužiocu, odnosno imate mogućnost da sudskim putem ostvarite zaštitu od bahatog ponašanja administracije.

VAŽNO JE ZNATI!

Kada dobijete rešenje kojim vam je priznato neko pravo pažljivo ga čitajte. Posebno obratite pažnju na datume i iznose. Ako vam je neki detalj ili celo rešenje nejasno, obratite se referentu službe od koje ste dobili rešenje da vam ga objasni. Uvek kada smatrate da ste oštećeni uložite žalbu, ali pazite da ne prekoračite rok od 15 dana od dana prijema rešenja.

U praksi se često dešava sledeće: Dobili ste rešenje kojim ste ostvarili pravo na određenu novčanu naknadu i, zadovoljni time što ste ostvarili pravo, ne obratite pažnju na visinu iznosa. Kada vam stigne novac čini vam se da ste oštećeni, ali je rok od 15 dana od prijema rešenja davno istekao, vi više nemate pravo na žalbu, a ostaje vam stalan osećaj da niste ostvarili pravo koje vam po zakonu pripada.

Postupak pred opštinskim sudom

Postupak za produženje roditeljskog prava ili lišenje poslovne sposobnosti pokreće se **predlogom** opštinskom sudu u mestu u kome imate prebivalište. Da bi sud doneo odluku kojom produžava roditeljsko pravo ili lišenje poslovne sposobnosti, pored podnetih dokaza potrebno je i mišljenje dva veštaka neuropsihijatra. Veštačenje se plaća prema cenovniku i njegov iznos je u visini od oko 4.000 dinara. Dva veštaka (8.000 dinara) i troškovi sudskog postupka nekada čine astronomsku cifru za roditelje.

Zbog toga bi roditelji trebalo da znaju da je članom 172. Zakona o parničnom postupku regulisano **oslobađanje od plaćanja troškova postupka**, tzv. „siromaško pravo”:

„Sud će osloboboditi plaćanja troškova stranku koja prema svom opštem imovnom stanju nije u mogućnosti da snosi ove troškove bez štete po nužno izdržavanje svoje porodice.

Oslobađanje od troškova postupka obuhvata oslobađanje od plaćanja taksi i oslobađanje od polaganja predujma za troškove svedoka, veštaka, uviđaja.”

Produženje roditeljskog prava

Prema Zakonu o braku i porodičnim odnosima roditelj vrši roditeljsko pravo do punoletstva. Međutim roditeljsko pravo se može produžiti i posle punoletstva deteta ako dete nije sposobno da se samo stara o svojim pravima, ličnosti i interesima.

Predlog se podnosi opštinskom sudu do punoletstva deteta.

Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom predviđa da deca sa smetnjama u razvoju i posle 18. godine mogu imati pravo na dečji dodatak ako roditelji poseduju sudsku odluku kojom im je produženo roditeljsko pravo.

Sudovi su u poslednjih par godina imali fleksibilan stav prema godinama deteta pri podnošenju predloga, te je veliki broj roditelja dece sa smetnjama u razvoju dobio sudsku odluku kojom im je produženo roditeljsko pravo, iako su predlog podneli kada je njihovo dete već imalo 22 ili 23 godine.

Lišenje poslovne sposobnosti

„Punoletna lica koja nisu sposobna da se sama staraju o svojim interesima, koja nisu sposobna za „normalno rasuđivanje” (duševna zaostalost ili duševna bolest ili neki drugi uzrok) mogu se na predlog roditelja, braće, sestara ili organa starateljstva, pred sudom lišiti poslovne sposobnosti.”

Kada sud donese rešenje kojim je neko lice lišeno poslovne sposobnosti, Centar je dužan da tom licu u roku od 30 dana postavi staratelja.

Prema našem zakonodavstvu svrha starateljstva nad punoletnim licima jeste da se zaštiti njihova ličnost, što se prvenstveno ostvaruje njihovim zbrinjavanjem

ZAŠTITA OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA

Država će zaštititi dete od svih oblika maltretiranja dok je pod brigom roditelja ili drugih osoba koje se o njemu brinu i uspostaviće odgovarajuće programe prevencije i pomoći žrtvama zlostavljanja.

i lečenjem, kao i obezbeđivanjem imovinskih i drugih prava i interesa lica lišenih poslovne sposobnosti.

Lišenje poslovne sposobnosti upisuje se u izvod iz matične knjige rođenih.

Roditelji se često odlučuju na lišenje poslovne sposobnosti svoje dece u name-ri da zaštite njihove interese, jer strahuju i brinu za detedovu sudbinu posle njihove smrti. Na taj način se osiguravaju da će Centar po službenoj dužnosti pokrenuti po-stupak i detetu/osobi lišenoj poslovne sposobnosti posle smrti roditelja postaviti dru-gog staraoca.

Kada bi postojalo adekvatno i kvalitetno obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju, a samim tim i osposobljavanje za rad i mogućnosti rada uz podršku, kada bi u lokalnoj zajednici postojao jedan opšti sistem podrške osobama sa ometenostima, veliki broj roditelja se ne bi odlučivao na ovaj korak.

Jer lišenjem poslovne sposobnosti dete (za nekoliko godina odrasla osoba) gubi svoja građanska i politička prava: ne može da bira svoje boravište, što zna-či da može biti smeštena u dom protiv svoje volje, nema pravo na brak, nema bi-račko pravo, nema pravo na rad, nema izbor zanimanja i zaposlenja, ne može da ostvari pravo na zaradu, ne može da raspolaže svojom imovinom...

Nandor Ljubanović,
plakat kampanje „VelikiMali” - „Budi volonter”

ZDRAVSTVENO OSIGURANJE I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Kompletan sistem zdravstva predstavlja lavirint zakona i podzakonskih akata. Nelagoda i bespomoćnost su osećanja koja nas često prate kada moramo da se obratimo lekaru, jer je put ostvarivanja zdravstvene zaštite veoma komplikovan i netransparentan.

Ostvarivanje prava iz oblasti zdravstvene zaštite dece sa smetnjama u razvoju počinje od pedijatra – dečjeg lekara. Ukoliko vaše dete ima poteškoća u razvoju, pedijatar to među privima treba da konstatuje i da vas uputi dalje, stručnim službama koje su nadležne za ovu oblast. Njegova je obaveza da vam omogući pristup specijalističkim ustanovama, najpre na lokalnu, a ako je potrebno i dalje, u regionu (najčešće u Beogradu). Dobra saradnja sa pedijatrom vašeg deteta je od velike važnosti, kako za vaše dete, tako i za vas.

Zakonom o zdravstvenom osiguranju uređuju se prava iz zdravstvenog osiguranja zaposlenih i drugih građana.

Deca sa posebnim potrebama su zdravstveno osigurana na osnovu osiguranja roditelja, a ukoliko roditelji nisu osigurani, zdravstvena zaštita se ostvaruje na teret budžeta RS.

Dete ima pravo na zdravstveno osiguranje (preko osiguranja roditelja) do navršene 15. godine, odnosno do navršene 26. godine starosti ako je na školovanju. Ukoliko dete postane nesposobno za samostalan život i rad posle navedenog uzrasta, ima prava iz zdravstvenog osiguranja dokle god takva nesposobnost traje. (čl. 11. Zakona o zdravstvenom osiguranju)

VAŽNO JE ZNATI!

Bitno je da vaše dete ima overenu zdravstvenu knjižicu (da bude zdravstveno osigurano) jer mu je knjižica neophodna da bi ostvarilo prava iz zdravstvene zaštite, da bi vi ostvarili naknadu zarade za vreme privremene sprečenosti za rad (ako ste vi osiguranik) i naknadu putnih troškova u vezi sa korišćenjem zdravstvene zaštite.

Prava iz zdravstvenog osiguranja su:

- 1. zdravstvena zaštita,**
- 2. naknada zarade za vreme privremene sprečenosti za rad,**
- 3. naknada putnih troškova u vezi sa korišćenjem zdravstvene zaštite (čl. 17. Zakona o zdravstvenom osiguranju)**
- 4. naknada pogrebnih troškova**

1. Obaveznim zdravstvenim osiguranjem obezbeđuje se **zdravstvena zaštita** koja obuhvata:

- medicinske mere i postupke za unapređivanje zdravstvenog stanja, odnosno sprečavanje, suzbijanje i **rano otkrivanje bolesti i drugih poremećaja zdravlja;**
- lekarske preglede i druge vrste medicinske pomoći u cilju **utvrđivanja, praćenja i proveravanja zdravstvenog stanja;**
- lečenje obolelih i povređenih i druge vrste medicinske pomoći;
- prevenciju i lečenje bolesti usta i zuba;
- **medicinsku rehabilitaciju u** ambulantno-polikliničkim i stacionarnim uslovima;
- lekove, pomoćni materijal koji služi za primenu lekova i sanitetski materijal potreban za lečenje;
- **proteze, ortopedska i druga pomagala;** pomoćne i sanitarne sprave, stomato-protetsku pomoć i stomatološke materijale (čl. 18. st. 1. Zakona o zdravstvenom osiguranju).

ZDRAVLJE I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Dete ima prava na najviši mogući standard zdravlja i zdravstvene zaštite...

2. Pravo na naknadu zarade zbog neophodne nege deteta odnosi se na odsustvo osiguranika zbog nege obolelog deteta i određuje se u zavisnosti od uzrasta i težine oboljenja deteta (čl. 32. Zakona o radu).

Pravo „da bude na bolovanju” može da koristi jedan roditelj samo u slučaju kada su oba roditelja zaposlena, te nijedan ne može da bude uz dete.

Kada se roditelj sam stara o detetu uvek koristi ovo pravo u slučaju oboljenja deteta.

3. Naknada troškova prevoza ostvaruje se ako se lečenje sprovodi u mestu udaljenom najmanje 30 km od mesta stanovanja. Izuzetno, detetu upućenom na logopedске vežbe ili vežbe kod očnog lekara pripadaju ovi troškovi nezavisno od udaljenosti. Visina troškova je najčešće proporcionalna ceni karte drugog razreda voza ili autobusa, a u retkim slučajevima nadoknađuju se troškovi korišćenja i drugih sredstava javnog saobraćaja ili sopstvenog automobila, ako je takav prevoz neophodan (videti čl. 52. i 53. Zakona o zdravstvenom osiguranju).

Po nalogu lekarske komisije lica sa smetnjama u razvoju mogu da koriste i kola hitne pomoći. (videti čl. 54.)

Ako dete ima pravo na besplatan prevoz po drugim propisima, onda mu ne pripada naknada troškova prevoza po Zakonu o zdravstvenom osiguranju.

Detetu se može odrediti pratilac za vreme putovanja (što je uvek slučaj kada je mlade od 8 godina) i njemu, takođe, pripadaju toškovi prevoza.

SEKSUALNO ISKORIŠĆAVANJE

Država će zaštititi decu od seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, uključujući i prostituciju i pornografiju.

4. Naknada pogrebnih troškova se ostvaruje za osiguranika u limitiranom iznosu, koji pokriva najnužnije troškove.

U sistemu zdravstva osim dva osnovna zakona (Zakon o zdravstvenom osiguranju i Zakon o zdravstvenoj zaštiti) postoje i brojna podzakonska akta koja dopunski regulišu ovu oblast:

- **Odluka o sadržini i obimu zdravstvene zaštite** („Sl. Glasnik RS” br. 44/99)
- **Pravilnik o uslovima i načinu ostvarivanja prava iz zdravstvenog osiguranja** („Sl. glasnik RS” br. 44/99 i 37/02)
- **Pravilnik o indikacijama za protetička i ortotička sredstva** („Sl. glasnik RS” br. 47/95 i 50/95)
- **Pravilnik o uslovima i načinu upućivanja osiguranih lica na lečenje u inostranstvo** („Sl. Glasnik RS” br. 86/93 i 89/93)
- **Uredba o obimu i sadržaju zdravstvene zaštite stanovništva** („Sl. glasnik RS” br. 43/93)
- **Odluka o prijavljivanju i evidenciji u vezi sa ostvarivanjem prava iz zdravstvenog osiguranja** („Sl. glasnik RS” br. 18/91)
- **Odluka o obrascu lekarskog recepta za propisivanje i izdavanje lekova na teret sredstava zdravstvenog osiguranja** („Sl. glasnik RS” br. 9/02)
- **Pravilnik o načinu izdavanja i sadržaju potvrde o nastupanju privremene sprečenosti za rad za zaposlenog u smislu propisa o zdravstvenom osiguranju** („Sl. glasnik RS” br. 1/02)
- **Pravilnik o određivanju ortotičkih, protetičkih sredstava - proizvoda koji se hirurški ugrađuju u organizam na koje se ne plaća porez na promet proizvoda** („Sl. glasnik RS” br. 5/02)
- **Odluka o učešću osiguranih lica u troškovima zdravstvene zaštite** („Sl. Glasnik RS” br. 31/01)

OSTVARIVANJE ZDRAVSTVENE ZAŠTITE

Pri ostvarivanju zdravstvene zaštite, po Zakonu o zdravstvenom osiguranju, osiguranim licima se obezbeđuje korišćenje svih vidova zdravstvene zaštite (čl. 63. st. 1.).

U ostvarivanju zdravstvene zaštite osigurana lica imaju pravo na slobodan izbor lekara i zdravstvene ustanove kod koje će koristiti zdravstvenu zaštitu, i van područja filijale Zavoda, u hitnim slučajevima i kada je to potrebno (čl. 64. st. 1.).

Osigurano lice ostvaruje zdravstvenu zaštitu u zdravstvenoj ustanovi koja ima sedište na području matične filijale (čl. 63. st. 2.). To znači da ako živite i radite u Pančevu i vi i vaše dete zdravstvenu zaštitu ostvarujete u Pančevu, ali ako živite u Beogradu, a radite u Pančevu, možete birati na području koje opštine ćete ostvariti zdravstvenu zaštitu.

Određivanje načina korišćenja zdravstvene zaštite i ocenjivanje medicinske opravdanosti ostvarivanja pojedinih vidova zdravstvene zaštite, kao i ocenjivanje radne sposobnosti, privremene sprečenosti za rad vrše:

1. lekar
2. lekarska komisija
3. drugostepena lekarska komisija

1. Lekar pojedinac :

- Daje ocenu o zdravstvenom stanju, određuje način i vrstu lečenja, propisuje lekove, protetička i ortotička sredstva, prati tok lečenja i upućuje osiguranika na ocenu radne sposobnosti, odnosno invalidnosti;
- Ocenjuje sposobnost za rad osiguranika u slučaju bolesti i određuje rad sa skraćenim radnim vremenom;
- Određuje starost trudnoće radi određivanja odsustva za rad zbog trudnoće i porođaja;
- Utvrđuje potrebu da osigurano lice ima pratioca za vreme putovanja i daje mišljenje o potrebi lečenja u drugom mestu;
- Utvrđuje potrebu odsustvovanja sa posla radi negovanja obolelog člana uže porodice;
- Određuje upotrebu i vrstu prevoznog sredstva za prevoz bolesnika, s obzirom na njegovo zdravstveno stanje;
- Vodi propisane evidencije o lečenju i opštem zdravstvenom stanju osiguranih lica;

2. Lekarska komisija :

- Daje ocenu radne sposobnosti osiguranika koji je privremeno sprečen za rad, koga uputi lekar pojedinac;
- **Ocenjuje potrebu** obezbeđivanja pratioca obolelom licu za vreme stacionarnog lečenja;
- Daje ocenu po prigovoru osigurnika na ocenu lekara pojedinca, odnosno na činjenično stanje koji je ovaj utvrdio;
- Ceni **opravdanost** izrade novih protetičkih i ortotičkih sredstava pre isteka roka predviđenih za njihovo trajanje;
- Daje mišljenje o zahtevima za naknadu troškova lečenja i putnih troškova;
- Daje mišljenje o upućivanju osiguranih lica na lečenje u zdravstvene ustanove za specijalizovanu rehabilitaciju i za upućivanje osiguranih lica na lečenje van područja filijale Zavoda;
- Predlaže upućivanje osiguranika, u slučaju dužeg trajanja sprečenosti za rad, u skladu sa zakonom, nadležnom organu za ocenu radne sposobnosti odnosno invalidnosti po propisima o penzijsko-invalidskom osiguranju;
- Daje ocenu na mišljenje lekara pojedinca.

OPORAVAK

Država ima obavezu da obezbedi odgovarajući fizički i psihički oporavak i socijalnu reintegraciju dece koja su žrtve oružanih sukoba, mučenja, zanemarivanja, iskorišćavanja ili zlostavljanja.

Lekarska komisija daje ocenu privremene sprečenosti za rad na osnovu neposrednog pregleda osiguranog lica i na osnovu pregleda medicinske dokumentacije.

Drugostepena lekarska komisija ispituje pravilnost ocene lekarske komisije. Lekar koji leči osigurano lice, **ne može** biti član ni jedne lekarske komisije.

Postupak rada lekarske komisije po izjavljenom prigovoru

Ako niste zadovoljni ocenom koju je dao lekar pojedinac možete izjaviti prigovor nadležnoj **lekarskoj komisiji**.

Prigovor se podnosi usmeno ili, još bolje, pismeno u roku od 48 sati od saopštenja ocene, lekaru protiv čije ocene je prigovor izjavljen ili neposredno lekarskoj komisiji. Lekar pojedinac može odmah preinačiti svoju ocenu, a ako je ne preinači dužan je da o tome sačini **zabelešku** koju potpisuje i osigurano lice. Lekar je dužan da predmet odmah dostavi nadležnoj komisiji.

Lekarska komisija je dužna da odmah uzme u postupak prigovor radi donošenja ocene. Ocena koju lekarska komisija daje povodom izjavljenog prigovora na ocenu lekara pojedinca je **konačna**, na nju ne možete uložiti žalbu.

Ocena lekarske komisije koja se daje povodom prigovora dostavlja se pismeno osiguranom licu, lekaru pojedincu, filijali Zavoda i poslodavcu.

Drugostepena lekarska komisija (izuzetno)

Protiv ocene lekarske komisije, kada je ona **doneta bez prethodne ocene lekara pojedinca**, može se izjaviti prigovor u roku od tri dana. Ocena koju je dala drugostepena komisija povodom žalbe po prigovoru na ocenu lekarske komisije je konačna.

Ukoliko ste ispoštovali prethodno pomenute procedure, a i dalje ste nezadovoljni, zaštitu svojih prava možete tražiti još jedino na sudu.

Kada već govorimo o komisijama, smatramo da je važno istaći da komisija za pregled dece ometene u razvoju nije isto što i lekarska komisija. (videti str. 40)

Aktom Ministarstva zdravlja RS u zdravstvenim ustanovama je počeo da radi i pacijentov advokat, tzv. **ombudsman**. Njegov zadatak je da besplatno štiti prava pacijenata. Dovodi se u pitanje koliko će prava pacijenata biti zaštićena jer je ombudsman jedan od zaposlenih pravnika zdravstvenih ustanova.

Za razliku od ombudsmana u evropskim zemljama koji se bira iz redova istaknutih pravnika ili javnih ličnosti koje su značajno doprinele oblasti koju štite, ombudsman u zdravstvu u RS imenuje se u svakom zdravstvenom centru, bez obzira na njegove moralne i strukovne kvalitete. Zbog toga ombudsmani u evropskim zemljama, osim što pružaju besplatnu pravnu pomoć, imaju mnogo veću mogućnost za nezavisno delovanje, što se ne može sa sigurnošću reći i za naše „pacijentove advokate”.

Standardna pravila UN za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama sa invaliditetom predviđaju, između ostalog, i da države treba da:

1. rade na obezbeđenju programa koje bi vodili **multidisciplinarni timovi** stručnjaka za rano otkrivanje, utvrđivanje i lečenje oštećenja. Tako bi se mogli sprečiti, umanjiti ili eliminisati efekti invalidnosti. Ti programi bi trebalo da obezbede puno učešće osoba sa invaliditetom i njihovih porodica na individualniom nivou, kao i organizacija osoba sa invaliditetom na nivou planiranja i procene.

2. obezbede da medicinsko, pomoćno medicinsko i ostalo osoblje bude na odgovarajući način osposobljeno, kako ne bi davalo pogrešne savete roditeljima i tako ograničilo opcije za njihovu decu.

Neki roditelji su imali dobru saradnju sa zdravstvenim službama, dok neki nisu. Nekoj deci sa smetnjama u razvoju je pruženo više, a nekoj manje. A ne zaboravimo da sva deca imaju jednaka prava, bez obzira na invalidnost, rasu, ekonomski status.

Zbog toga smatramo da treba da znate da su Krivičnim zakonom RS predviđena su i sledeća krivična dela:

- Nesavesno lečenje bolesnika, čl. 126.
- Neukazivanje lekarske pomoći, čl. 127.
- Korupcija u zdravstvu, čl. 255e
- Nadrilekarstvo, čl. 128.
- Nadriapotekarstvo, čl. 128a

(Za proceduru pokretanja krivičnog postupka pogledati stranu 13)

MOGUĆNOSTI KOJE IMAJU ZAPOSLENI RODITELJI

Kada već govorimo o zdravstvu, roditelji treba da znaju da svaka zaposlena žena ima **pravo na porodiljsko odsustvo**.

Po Zakonu o radu, svaka zaposlena žena ima pravo na porodiljsko odsustvo i odsustvo sa rada radi nege deteta u trajanju od 365 dana od dana otpočinjanja porodiljskog odsustva.

Porodiljsko odsustvo traje do navršena tri meseca od dana porođaja.

Odsustvo radi nege deteta traje do isteka 365 dana od dana otpočinjanja porodiljskog odsustva. Odsustvo sa rada radi nege deteta može koristiti i otac, s tim što ovo pravo ne mogu koristiti oba roditelja istovremeno.

NEDISKRIMINACIJA

Sva prava primenjuju se na svu decu, bez diskriminacije. Države imaju obavezu da štite decu od svih oblika diskriminacije i da preduzimaju pozitivne akcije u cilju promocije njihovih prava.

Odustvo sa rada radi posebne nege deteta

Jedan od roditelja deteta kome je neophodna posebna nega ima pravo da odsustvuje sa rada ili da radi sa polovinom punog radnog vremena, najduže do navršene pet godina starosti deteta.

Jedan od usvojlaca, hranitelj, odnosno staratelj deteta mlađeg od pet godina ima pravo da, radi nege deteta, odsustvuje sa rada osam meseci od dana smeštaja deteta u jednu od ovih porodica, a najduže do navršenih pet godina starosti deteta.

Kada su u pitanju određene bolesti kod deteta (cerebralna paraliza, dečja paraliza, neka vrsta plegije, oboljenja mišićne distrofije i ostala teška oboljenja), roditelj

ili staratelj može da, na svoj zahtev, radi skraćeno radno vreme, ali ne kraće od polovine punog radnog vremena.

Jedan od roditelja ima pravo da odsustvuje sa rada dok dete ne navrši tri godine starosti, s tim što prava i obaveze iz radnog odnosa miruju (neplaćeno odsustvo).

Nijedan zakon ne predviđa nadoknadu ili novčanu pomoć nezaposlenim roditeljima iako je njihovom detetu takođe potrebna nega, medicinsko ispitivanje, rehabilitacija i dr.

VAŽNO JE ZNATI!

Zahtev za naknadu zarade za vreme odsustva sa posla radi posebne nege deteta podnosi se opštinskoj upravi, tamo dobijate sve informacije o potrebnoj dokumentaciji i upućuju vas na Komisiju za pregled dece ometene u razvoju. Sa nalazom Komisije vraćate se u opštinu i ostvarujete/ne ostvarujete naknadu zarade, čija visina zavisi od proseka vaših primanja.

*Tedora Gajić, Ivan Grubanov,
Plakat iz kampanje „Drugaćiji, pa šta!” - „VelikiMali”*

SOCIJALNA I PORODIČNO-PРАВNA ZAŠTITA

Socijalna i porodično-pravna zaštita ostvaruje se u Centru za socijalni rad i podrazumeva:

- 1) Dodatak za pomoć i negu drugog lica
- 2) Pravo na pomoć za osposobljavanje za rad
- 3) Dnevni boravak dece ometene u razvoju
- 4) Smeštaj u drugu porodicu
- 5) Smeštaj u ustanove socijalne zaštite
- 6) Usvojenje - adopciju

DODATAK ZA POMOĆ I NEGU DRUGOG LICA finansira se iz budžeta RS

Pravo na ovaj dodatak ima lice kome je, zbog prirode i težine stanja povrede ili bolesti, neophodna pomoć i nega za obavljanje radnji radi zadovoljavanja osnovnih aktivnosti samozbrinjavanja.

Po članu 37. Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, „Lice koje zbog težine i prirode bolesti i bolesnog stanja nije sposobno da se samostalno kreće ni u okviru stana uz upotrebu odgovarajućih pomagala, niti da se samo hrani, svlači, oblači i da održava osnovnu ličnu higijenu, kao i slepo lice i lice koje postiže vid sa korekcijom do 0.05 ima pravo na dodatak za pomoć i negu drugoga lica.”

Ovo pravo nije vezano za imovinsko stanje osobe koja ga ostvaruje, niti za imovinsko stanje njegove porodice, kao ni za uzrast obolelog. Dodatak za tuđu negu je medicinskog karaktera, mogu ga ostvariti osobe koje su bolesne, ali ne i lica sa mentalnim smetnjama. U našem zakonodavstvu ne postoji modifikovan oblik tuđe nege, na primer za osobe koje se teško kreću van stana, ili za osobe sa psihičkim smetnjama.

Osobe sa smetnjama u razvoju ostvaruju ovo pravo pod istim kriterijumima kao i lica bez smetnji u razvoju. Nijedan zakon ne predviđa oblik pomoći za, na primer, nadoknadu za ličnog asistenta.

Da bi ostvarili ovo pravo potrebno je da podnesete zahtev Centru za socijalni rad na teritoriji opštine u kojoj imate prebivalište. Centar po službenoj dužnosti

predmet dostavlja Prvostepenoj komisiji Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje zaposlenih (RF PIOZ), koja na osnovu Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju utvrđuje da li neko lice ima pravo na dodatak za pomoć i negu drugog lica. Komisija predmet vraća Centru koji donosi rešenje o tome da li je pravo priznato ili ne.

Prema zvaničnim podacima Ministarstva za socijalna pitanja (www.msp.gov.sr.yu) u Republici Srbiji ovo pravo je ostvarilo 18742 lica. Poslednji isplaćen iznos za februar 2004. godine je bio 2.274,20 dinara.

Korisnici dodatka za pomoć i negu drugoga lica i njihove porodice su u prošloj deceniji najviše bili uskraćeni od strane države, jer su novčana davanja kasnila i do dve godine. Od 2001. godine do danas ti problemi su prevaziđeni i korisnici svakog meseca primaju dodatak za pomoć i negu drugog lica.

PRAVO NA POMOĆ ZA OSPOSOBLJAVANJE ZA RAD

Ovo pravo imaju deca i omladina ometena u razvoju i odrasla invalidna lica koja se, prema psihofizičkim sposobnostima i godinama života, mogu osposobiti za određeni rad, a to pravo ne mogu da ostvare po drugom pravnom osnovu.

Pravo na pomoć za osposobljavanje za rad ostvaruje se u vidu:

1. upućivanja na osposobljavanje
2. materijalnog obezbeđivanja
3. naknade troškova smeštaja
4. troškova prevoza
5. naknade troškova osposobljavanja za rad.

To znači da ako u mestu boravka ne postoji osnovna škola za decu ometenu u razvoju, a osnovno obrazovanje je obavezno, troškove obrazovanja snosi opština. Pod tim troškovima podrazumevaju se i troškovi stanovanja u drugom mestu, a kada je dete sa smetnjama u razvoju srednjoškolskog uzrasta opština snosi samo troškove puta.

Ali to takođe znači da pravo na osposobljavanje za rad ostvaruju samo deca sa smetnjama u razvoju sa oštećenim vidom, sluhom i deca sa stepenom lake mentalne ometenosti. Moramo istaći da slučajevi osposobljavanja za rad nisu česti. Mali je broj dece sa smetnjama u razvoju koja imaju pravo

DECA SA INVALIDITETOM I DECA SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Dete sa mentalnim ili fizičkim smetnjama ima pravo na posebnu negu, obrazovanje i osposobljavanje za rad, koji će mu obezbediti potpun i dostojan život i postizanje za njega najvišeg stepena samostalnosti i socijalne integracije.

da se obrazuju, a samim tim i da ostvare pravo na osposobljavanje za rad. Ako neko dete i krene na osposobljavanje za rad, ono pred sobom nema izbor zanimanja. **Nije slobodno** da, kao druga deca, bira svoje buduće zanimanje. Naša država je predvide-la samo stereotipe: za osobe sa oštećenim vidom predviđena je obuka za zanimanja poput telefonista i sl., a ostali imaju mogućnost da se osposobe za metaloglođače i slična zanimanja.

DNEVNI BORAVAK DECE OMETENE U RAZVOJU finansira se iz budžeta opštine

Po Zakonu o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana, pravo na dnevni boravak imaju deca ometena u fizičkom ili psihičkom razvoju, **deca sa autizmom**, kao i deca sa poremećajima u društvenom ponašanju, koja imaju **pravo** na smeštaj u ustanovu ili u drugu porodicu (videti str. 26, 28).

Ustanove za dnevni boravak se obrazuju u zavisnosti od uzrasta, vrste i stepena oštećenja (na primer, dnevni boravak za decu ometenu u fizičkom razvoju, za decu ometenu u psihofizičkom razvoju, **za decu sa autizmom**).

U slučaju da u mestu prebivališta (opština, grad) **ne postoji** odgovarajuća ustanova za dnevni boravak, mogu se ostvariti sledeći oblici zbrinjavanja:

- smeštaj u odgovarajući dom ili drugu porodicu
- dnevni boravak van mesta prebivališta

Centar donosi rešenje kojim se dete upućuje u dnevni boravak, a na osnovu prethodno podnetog zahteva roditelja ili staratelja i rešenja o kategorizaciji (na osnovu nalaza, ocene i mišljenja Komisije za pregled dece ometene u razvoju).

Učešće srodnika obaveznih na izdržavanje u troškovima dnevnog boravka korisnika utvrđuje se na osnovu merila i kriterijuma koje **donosi organ uprave opštine** nadležan za socijalna pitanja. Sredstva za pružanje usluga koje ne može da obezbedi korisnik, obezbeđuju se iz budžeta opštine. Među opštinama i gradovima nema zajedničkih elemenata za izradu merila i kriterijuma učešća u troškovima.

*Po Konvenciji o pravima deteta, deca sa bilo kojom vrstom smetnje i stepenom ometenosti **imaju pravo na obrazovanje do maksimuma svojih mogućnosti**, što i predviđa Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (donet 2003. godine). S obzirom na to da poseban zakon kojim će se reguliasti ova pitanja nije donet, u praksi se i dalje obrazuju samo deca sa lakšim mentalnim ometenostima (videti str. 38, 39).*

Dakle, dnevni boravci ostaju kao jedina alternativa za neku vrstu socijalizacije i dnevnog zbrinjavanja dece sa smetnjama u razvoju koja, po trenutnim kriterijumima, ne mogu da se uključe u proces obrazovanja.

Dnevni boravci nisu obavezni da obrazuju decu, već se njihova uloga uglavnom svodi na čuvanje dece u toku dana. Drugim rečima, deca koja su upućena na dnevni boravak isključena su iz sistema obrazovanja, bilo nemogućnošću da ikada upišu školu (jer se u specijalne škole upisuju isključivo decu sa lakšim mentalnim ometenostima), bilo ispisivanjem iz škola zbog nemogućnosti da dalje prate nastavni program.

Roditelji nemaju zakonsku obavezu da decu upišu u dnevni boravak, ali ako dete ide u dnevni boravak oni su u obavezi da ga plaćaju. Događa se da zbog nemogućnosti obezbeđivanja prevoza deteta do boravka, nezadovoljstva uslugom i/ili cenom, roditelji decu ispišu iz dnevnog boravka, ili ih nikada i ne upišu.

Dnevni boravci i zaposleni u njima finansiraju se iz budžeta opštine. Zakonom o socijalnoj zaštiti opštinama je omogućeno da na svojoj teritoriji ostvaruju oblike socijalne zaštite koji su širi od zakonom propisanih minimuma.

Roditelji, zbog toga je važno da se udružujete, pišete inicijative, pokrećete akcije... jer to je jedini način da vas neko čuje, da steknete podršku šire javnosti pa i političkih stranaka, da stignete do odgovornih u vašoj Opštini, da utičete na rešavanje problema vaše dece i vas. To je jedini način da izvesno ostvarite nešto što smatrate da vam je potrebno.

SMEŠTAJ U DRUGU PORODICU finansira se iz budžeta RS

Pravo na smeštaj u drugu porodicu, između ostalih, imaju i:

- deca bez roditeljskog staranja i deca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama;
- deca mentalno ometena u razvoju, stepena umerene, teže i teške mentalne ometenosti, višestruko ometena u razvoju, deca obolela od autizma, kao i deca sa smetnjama u telesnom razvoju, a koja nemaju uslove da ostanu u svojoj porodici;
- odrasla invalidna lica sa telesnim i čulnim oštećenjima, teško, hronično obolela lica i lica ometena u mentalnom razvoju, koja nisu u mogućnosti da samostalno žive u porodici zbog nepovoljnih zdravstvenih, socijalnih, stambenih ili porodičnih prilika, i lica sa poremećajima u ponašanju;

Na osnovu rešenja o smeštaju, pismenim ugovorom se uređuju međusobni odnosi Centra i jednog člana porodice, koji na taj način postaje hranitelj. Hranitelj ostvaruje pravo na naknadu za izdržavanje korisnika i naknadu za rad.

Kriterijume za utvrđivanje visine naknade utvrđuje nadležno Ministarstvo za socijalna pitanja. Finansiranje boravka u hraniteljskoj porodi-

OBLICI ISKORIŠĆAVANJA

Dete ima pravo na zaštitu od bilo kog vida iskorišćavanja štetnog po njegovu dobrobit...

ci obezbeđuje se do navršenih 18 godina deteta, a za odrasla lica nije vremenski ograničeno.

Smeštajem lica u drugu porodicu ne prestaju prava i dužnosti roditelja, usvojioca i staratelja prema tome licu (ukoliko nisu ograničena ili ukinuta odlukom nadležnog organa), kao ni zakonska obaveza izdržavanja.

ADOPCIJA – USVOJENJE

Usvojenje je najpotpuniji i najznačajniji vid zaštite dece bez roditeljskog staranja. Adopcijom se, pravnim putem, zasniva roditeljski odnos između tuđeg maloletnog deteta-usvojenika i punoletnog lica - usvojioca. Zakonska pretpostavka je da je usvojenje dopušteno ako je korisno za usvojenika.

Sve je veće interesovanje bračnih parova za potpuno usvojenje. Međutim, u našoj sredini još uvek nije rasprostranjena adopcija dece sa smetnjama u razvoju, kao što se izuzetno retko na usvajanje odlučuju bračni parovi koji već imaju svoju decu.

ZAŠTITA PRIVATNOSTI

Deca imaju pravo na zaštitu od mešanja u njihovu privatnost, dom, porodicu i ličnu prepisku, i pravo na zaštitu svoje časti i ugleda.

U razvijenim zemljama je usvojenje čest oblik zbrinjavanja dece bez roditeljskog staranja, ali i čest oblik zbrinjavanja dece sa smetnjama u razvoju. Nadamo se da će i kod nas svest ljudi i humani odnosi u društvo uskoro dostići takav nivo da će adopcija dece sa smetnjama u razvoju postati uobičajena i u našoj sredini. Takođe se nadamo da će se uskoro liberalizovati uslovi koje treba da ispune roditelji – usvojioci, te da će decu moći da usvajaju ne samo bračni parovi već i parovi koji žive u vanbračnoj zajednici, pojedinci, kao i osobe sa invaliditetom.

Razglednica Udruge za promicanje inkluzije

U INSTITUCIJI NISAM BILA NIČIJA

– sprečite izgradnju novih institucija –

SMEŠTAJ U USTANOVE SOCIJALNE ZAŠTITE finansira se iz budžeta RS

Pravo na smestaj u ustanovu socijalne zastite imaju:

- lica koja imaju pravo na smeštaj u drugu porodicu (vidi str. 26)
- deca mentalno ometena u razvoju stepena umerene, teže i teške mentalne ometenosti, deca višestruko ometena u razvoju, deca obolela od autizma, kao i deca sa smetnjama u telesnom razvoju, a koja nemaju uslove da ostanu u svojoj porodici,
- odrasla invalidna lica sa telesnim i čulnim oštećenjima, teško, hronično obolela lica i lica ometena u mentalnom razvoju, koja nisu u mogućnosti da samostalno žive u porodici zbog nepovoljnih zdravstvenih, socijalnih, stambenih ili porodičnih prilika, i lica sa poremećajima u ponašanju.

Zahtev za smeštaj u ustanovu socijalne zaštite podnosi se isključivo Centru, na teritoriji opštine u kojoj lice koje se smešta ima prebivalište. Zahtev se podnosi na propisanom obrascu koji se popunjava u Centru. Uz zahtev, neophodno je priložiti i sledeća dokumenta, koja se odnose na osobu koja se smešta u ustanovu:

- rešenje o razvrstavanju, sa nalazom i mišljenjem Komisije za pregled dece ometene u razvoju,
- izvod iz matične knjige rođenih,
- obrazac za smeštaj u ustanovu popunjen od strane lekara opšte prakse,
- uverenje o novčanim prihodima lica koje se smešta ili članova porodice koji su po zakonu dužni da učestvuju u njegovom izdržavanju

Za roditelje i srodnike koji su po Zakonu o braku i porodicu dužni da učestvuju u izdržavanju lica koje se smešta u dom, učešće u troškovima smeštaja korisnika je obavezno. Troškovi smeštaja se **ne plaćaju** za lica mentalno ometena u razvoju stepena teške i teže mentalne ometenosti; za lica višestruko ometena u razvoju, sa teškom i težom mentalnom ometenošću i za lica obolela od autizma. Vreme smeštaja nije kalendarski ograničeno.

SAVET

Pre no što se odlučite za smeštaj vašeg deteta IPAK posetite dom i vidite kakvi su uslovi za život u njemu. Ovaj oblik „zbri-njavanja” je jedini izbor za roditelje koji, u nedostatku huma-nijih modela socijalne zaštite bivaju prinuđeni da dete smeste u dom.

Država je, kao potpisnik međunarodnih konvencija, dužna da ih sprovodi i da obezbedi, između ostalog, humane oblike so-cijalne zaštite, kako se ne bi grubo kršilo pravo deteta da živi u svojoj porodici i u prirodnom okruženju.

U našoj zemlji reforma socijalne zaštite, u smislu izmena zakona, još uvek nije počela.

Međutim, Ministarstvo za socijalna pitanja je koncipiralo reformu koja se ogleda kroz projekte koje sprovode ustanove socijalne zaštite (Centri, domovi), uz eventualnu saradnju sa drugim institucionalnim ili vaninstitucionalnim organizacijama. Sadašnja slika u oblasti, za naše pojmove inovativnih oblika socijalne zaštite, koje sprovode Centri i domovi, različita je na teritoriji cele Republike. Trenutno se, prema zvaničnim podacima Ministarstva za socijalna pitanja, sprovodi 109 programa za podršku osobama sa invaliditetom, **ali sadržina tih projekata nije javno objavljena.**

ODVAJANJE OD RODITELJA

Dete ima pravo da živi sa svojim roditeljima, osim u slučaju kada se u odgovarajućem postupku oceni da je odvajanje od roditelja u najboljem interesu deteta. Dete ima pravo da održava kontakt sa oba roditelja ukoliko je odvojeno od jednog od njih ili od oba roditelja.

Ostaje nejasno da li će se smanjivati kapaciteti i poboljšavati uslovi smeštaja u domove i da li u našoj zemlji uopšte postoji strategija deinstitucionalizacije koja bi omogućavala potpunu inkluziju dece sa smetnjama u svoju socijalnu sredinu.

Trenutno, u našoj zemlji, život u domu/instituciji podrazumeva: spavanje sa šest, sedam i više osoba u jednoj prostoriji; nemanje privatnosti; nemanje izbora hrane; saznanje da si u instituciji ničiji; da u instituciji ništa nije tvoje, da u instituciji nema izbora, da se u instituciji ne ceni tvoj rad...

USTANOVE ZA ZBRINJAVANJE dece sa smetnjama u razvoju u RS

● CENTAR ZA SMEŠTAJ I DNEVNI BORAVAK DECE I OMLADINE OMETENE U RAZVOJU, BEOGRAD

Ulica Svetozara Markovića 85-a, 11000 Beograd, tel. 011/682-278,
fax: 011/683-487.

- Smeštaj i dnevni boravak dece i omladine oštećenog sluha

Ulica Svetozara Markovića 85-a, 11 000 Beograd, tel. 011/682-273,
fax: 683-487

- Dnevni boravak za mentalno retardiranu decu i omladinu, Šekspirova ulica bb
11 000 Beograd, tel. 011-622-745; 11080 Zemun, tel. 011/662-765; 11500 Obrenovac,
tel. 011/8720-398

- Dnevni boravak za autističnu decu i omladinu
Diljska ulica 12, 11 000 Beograd, tel. 011/783-230
- Dnevni boravak za decu i omladinu sa autizmom
Ulica Kornelija Stankovića 13, 11000 Beograd, tel. 011/435-115,
fax 011/683-487
- Stacionar za autističnu decu i omladinu
Autoput bb, 11080 Zemun, tel. 011/605-274

DEČJI RAD

Dete ima pravo na zaštitu od rada koji ugrožava njegovo zdravlje, obrazovanje ili razvoj. Država će propisati minimalnu starost za zapošljavanje i regulisati uslove rada.

- **DOM ZA DECU I OMLADINU OMETENU U MENTALNOM RAZVOJU – SREMČICA**
Ulica IX nova br. 2, 11250 Sremčica; tel. 011-801-30-93; fax: 011-801-33-60
- **DOM ZA DECU OMETENU U RAZVOJU - VETERNIK**
- **DOM ZA DECU OMETENU U RAZVOJU – KULINE**
Kuline, 18 214 Aleksinac, tel. 018/883-835, fax: 018/883-816
- **DOM U MANASTIRU SVETE PETKE, IZVOR**
- **SPECIJALNI ZAVO ZA DECU I OMLADINU „DR NIKOLA ŠUMENKOVIĆ” – STAMNICA**
Selo Stamnica, 12300 Petrovac na Mlavi, tel. 012/348-042, fax: 012/348-113

USTANOVE ZA SMEŠTAJ odraslih lica ometenih u mentalnom razvoju u RS

- **ZAVOD ZA ZBRINJAVANJE ODRASLIH „MALE PČELICE”**
34000 Kragujevac, ul. Ljubomira Jovanovića bb, tel. 034/308-540, 397-650,
fax: 034/397-788
- **DOM ZA LICA OMETENA U MENTALNOM RAZVOJU „OTTHON”**
24340 Stara Moravica, ul. Napredak br. 12,
tel. 024/741-018, fax: 024/741-504
- **DOM ZA LICA MENTALNO OMETENA U RAZVOJU**
36320 Tutin, Pešterska br. 43, tel. 020/87-166

**PERIODIČNA PROVERA
SMEŠTAJA**

Dete koje je država zbrinula radi nege, zaštite ili lečenja ima pravo na periodičnu proveru postupka i uslova smeštaja.

- DOM ZA DUŠEVNO OBOLELA LICA „1. OKTOBAR”
26371 Stari Lec, Ulica Sutjeska br. 1, tel. 013/865-540, fax: 013/864-520
- DOM ZA DUŠEVNO OBOLELA LICA „ČURUG”
21238 Čurug, Ul. M. Tita 1, tel. 021/833-006, fax:021/834-096.
- USTANOVA ZA LICA OMETENA U RAZVOJU
„GVOZDEN JOVANČIĆEVIĆ”
12300 Veliki Popovac, tel. 012/337-224, fax: 012/337-490
- DOM „SRCE”- JABUKA
Ulici JNA 45, 26201 Jabuka, a možete nas kontaktirati i na tel: 013/310 007, fax: 013/624-007. Imamo i internet adresu: domsrce@panet.co.yu

Osobe sa smetnjama u razvoju često žive sa roditeljima, isključene iz aktivnosti koje zajednica nudi. U malim gradovima i ruralnim područjima posebno je vidljiv manjak stručne podrške koja bi podržala nezavisno življenje osoba sa teškoćama u razvoju u zajednici.

Iz tog razloga osobe sa smetnjama u razvoju nemaju mogućnost da stiču veštine nezavisnog življenja, te nakon smrti roditelja završavaju u institucijama gde provode ostatak života.

Odlazak u instituciju je često traumatično iskustvo, osoba se odvaja od poznate okoline, krše se njena ljudska prava.

Čak i one osobe koje bi mogle da nastave život u zajednici nakon smrti roditelja, prisilno su smeštene u institucije zbog manjka službi podrške u zajednici.

”SADA KUPUJEM SVOJE STVARI
U INSTITUCIJI NIŠTA NIJE BILO MOJE”

”SADA SAMA ODLUČUJEM
U INSTITUCIJI NISAM IMALA IZBOR”

”SADA ŽIVIM U SVOM STANU
U INSTITUCIJI NISAM IMAO PRIVATNOST”

”**AKO MISLITE DA JE ŽIVOT U INSTITUCIJI LEP....
ZAŠTO VI NE ŽIVITE TAMO”**

**sprečite izgradnju novih institucija
www.geocities.com/inkluzia**

PROGRAMI DEINSTITUCIONALIZACIJE U SVETU

Kao alternativa institucionalnom modelu, u svetu se razvijaju strategije deinstytucionalizacije kojima se, unutar zajednice (lokalne sredine), stvaraju uslovi za rehabilitaciju, ravnopravnost mogućnosti i socijalnu integraciju svih osoba sa teškoćama u razvoju.

Ovaj model se može ostvariti udruženim nastojanjima samih osoba sa teškoćama, njihovih porodica, drugih članova zajednice i odgovarajućih službi iz područja socijalne zaštite, zdravstva, obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja.

Osnovni cilj ovog pristupa je razvijanje sistema koji će obuhvatiti sve osobe sa teškoćama kojima je pomoć potrebna, uz upotrebu resursa koji su realni i podnošljivi u nacionalnom kontekstu.

Deinstitucionalizacija osoba sa teškoćama u svetu je prisutna poslednjih dvadesetak godina, a usmerena je na ukidanje velikih institucija za smeštaj i rehabilitaciju ovih osoba. **Umesto velikih dislociranih ustanova**, osnivaju se regionalno, u lokalnim zajednicama, **različiti integrisani oblici smeštaja, tretmana i zapošljavanja osoba sa ometenostima**.

Stavljanjem na raspolaganje svih javnih ustanova koje neka lokalna sredina nudi svojim članovima i osobama s težim ometenostima, značajno se doprinelo humanizaciji uslova života ovih osoba.

Pokazalo se da je otvoreni sistem uključivanja i osoba sa težim ometenostima u redovne škole, integrisane stambene zajednice, privređivanje i zapošljavanje, **znatno jeftiniji** od dualnog sistema (opšteg i specijalnog). Takođe se ističu pozitivni rezultati ovog procesa na razvoj tolerancije i prihvatanja osoba sa teškoćama od strane osoba bez teškoća. Takvi rezultati su posledica pozitivnih iskustava u međusobnoj interakciji.

Kao ilustraciju deinstitucionalizacije možemo uzeti primer hrvatske Udruge za promicanje inkluzije, koja je od 1999. do danas „oslobodila” 66 odraslih osoba iz domova i za njih obezbedila 24 iznajmljena stana, kao i program kontinuirane stručne podrške u kvalitetnom uključivanju u svakodnevni život zajednice. Hrvatsko Ministarstvo rada i socijalne skrbi (zaštite) je od 1. juna 2000. godine prihvatilo finansiranje programa Doma za samostalno stanovanje.

U Hrvatskoj se rehabilitacija osoba sa mentalnim ometenostima još uvek odvija tradicionalno u uslovima zavodskog smeštaja i specijalnog školstva, što često dovodi do izdvajanja ove dece i odraslih osoba iz porodica i njihove prirodne socijalne sredine u, manje ili više, izolovane uslove života.

Osobe sa teškoćama u razvoju dugi niz godina bile su „zbrinute u institucijama” i marginalizovane u društvu.

Razvojem svesti društva o vrednosti svakog pojedinca javlja se inkluzija kao pokret u okviru socijalnog modela. **Inkluzija sama po sebi ne podrazumeva izjednačavanje svih ljudi, već uvažavanje različitosti svakog pojedinca kome pruža mogućnost odlučivanja o sopstvenom životu i mogućnost preuzimanja odgovornosti.**

Udruga za promicanje inkluzije postoji od septembra 1997. godine. Misija Udruge je pružanje podrške osobama sa mentalnim ometenostima pri uključivanju i ravnopravnom učestvovanju u životu lokalne zajednice. Rezultati projekta Udruge pokazuju da su osobe sa mentalnim ometenostima sposobne za nezavisan život u društvu, ukoliko im je pružena odgovarajuća podrška.

OPSTANAK I RAZVOJ
Svako dete ima neotuđivo pravo na život, a država ima obavezu da obezbedi njegov opstanak i razvoj.

Cilj Udruge za promicanje inkluzije je **stvaranje službe podrške** potrebne da bi osoba sa teškoćama u razvoju mogla da živi u svojoj lokalnoj zajednici, što podrazumeva uključivanje osoba sa teškoćama u razvoju u radnu okolinu, podsticanje konstruktivnog korišćenja slobodnog vremena - drugim rečima, **izgradivanje kruga podrške**.

Koliko daleko su otišle druge zemlje u procesu deinstitucionalizacije pogledajte na strani 44.

Nikola Petkov,
 plakat kampanje „Budi volonter” - „VelikiMali”

Porodična penzija

Porodičnu penziju mogu ostvariti članovi porodice:

- 1) umrlog osiguranika koji je navršio najmanje **pet** godina staža osiguranja ili je ispunio uslove za invalidsku penziju,
- 2) umrlog korisnika starosne ili invalidske penzije.

Zahtev za ostvarivanje prava na porodičnu penziju podnosi se filijali PIOZ-a u kojoj je roditelj deteta ostvario penziju (ako je bio penzioner) ili u filijali opštine u kojoj je živeo (ako je bio zaposlen).

Ako je smrt osiguranog lica (roditelja) nastala kao posledica povrede na radu ili profesionalne bolesti, članovi njegove porodice stiču pravo na porodičnu penziju, bez obzira na dužinu penzijskog staža tog lica (čl. 27. Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju).

Dete stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada do navršenih 15 godina.

Posle navršenih 15 godina starosti dete stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada do završetka školovanja, a najduže do navršenih:

- I) 20 godina starosti, ako pohađa srednju školu;
- II) 23 godina starosti, ako pohađa višu školu;
- III) 26 godina starosti, ako pohađa fakultet.

Dete stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada dok traje nesposobnost za samostalan život i rad, nastala **do uzrasta** do koga se deci obezbeđuje pravo na porodičnu penziju.

Dete stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada dok traje nesposobnost za samostalan život i rad, nastala **posle uzrasta** do kog se deci obezbeđuje pravo na porodičnu penziju, a pre smrti osiguranika, odnosno korisnika prava, pod uslovom da ga je osiguranik, odnosno korisnik prava izdržavao do svoje smrti.

Detetu kome je školovanje prekinuto zbog bolesti, pravo na porodičnu penziju pripada i za vreme bolesti do navršenih 26 godina starosti kao i iznad tih godina, ali najviše za onoliko vremena koliko je zbog bolesti izgubilo od školovanja.

Dete sa ometenostima, u skladu sa propisima o razvrstavanju dece ometene u razvoju i dete čije je školovanje prekinuto zbog bolesti, stiče pravo na porodičnu penziju i posle prestanka zaposlenja roditelja, odnosno prestanka njegovog obavljanja samostalne delatnosti.

Ono što je novo u Zakonu o penzijskom i invalidskom osiguranju jeste uvođenje dobrovoljnog penzijskog osiguranja koje ranije nije poznavalo naše zakonodavstvo. Ostalo je samo da se donese poseban zakon kojim će se detaljno urediti način dobrovoljnog penzijskog osiguranja.

OBRAZOVANJE

Obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju na osnovnoškolskom nivou odvija se u redovnim školama, u specijalnim školama i u specijalnim odeljenjima pri redovnim školama. Osnovno obeležje dela obrazovnog sistema koji je namenjen zadovoljavanju obrazovnih potreba dece sa teškoćama u razvoju jeste njegova nefunkcionalnost i neefikasnost. Poređenje postojećeg stanja sa odredbama u dokumentima međunarodne zajednice (pre svega Konvencije i Deklaracije o obrazovanju za sve) pokazuje da je postojeći sistem nefunkcionalan u mnogim bitnim elementima.

Dosadašnji naponi zasnovani na rehabilitaciji deteta sa razvojnim teškoćama i njegovom uključivanju u vrtić/školu, a da pri tome ništa ne bude promenjeno u vrtiću/školi, nisu dali očekivane rezultate. Neuspeh u **integraciji** nije obeshrabrio stručnjake. Bilo je očigledno da je neophodno menjati instituciju da bi dete uspešno funkcionisalo. Umesto devize „dete po meri vrtića/škole”, uvedena je deviza „**vrtić/škola po meri deteta**”. Integracioni model zamenjen je inkluzivnim.

U našoj sredini i dalje nije u potpunosti shvaćena razlika između integracije i inkluzije, ni na teorijskom, ni na nivou kreiranja pilot-projekata u ovoj oblasti.

Integrirano obrazovanje tretira dete kao problem, i u skladu sa tim, osnovna filozofija je da dete treba dovesti u stanje „normalnosti” koje je blisko nivou funkcionisanja ostale dece. To za rezultat ima izuzetno mali broj dece sa smetnjama koja mogu da zadovolje ove kriterijume i uključe se u redovne škole.

Dete sa razvojnim teškoćama, u okviru ovog modela, pohađa odabranu redovnu školu, a učitelj ostaje nepripremljen. Okruženje u koje dete ulazi je neprilagođeno potrebama deteta, kao što su neprilagođeni i programi i metode rada. Mogućnost stvarnog učešća deteta sa smetnjama u razvoju ostaje limitirana. U okviru ovog modela pravo na obrazovanje deteta sa smetnjama u razvoju je prepoznato, ali ga nije moguće u potpunosti realizovati za svu decu.

OBRAZOVANJE

Dete ima pravo na obrazovanje. Država je obavezna da osigura besplatno i obavezno osnovno obrazovanje, podstiče različite oblike srednjeg obrazovanja, dostupne svima i omogući pristup višem obrazovanju u skladu sa sposobnostima deteta. Školska disciplina će se sprovoditi u skladu sa pravima deteta i uz poštovanje njegovog dostojanstva...

Inkluzivni model tretira obrazovni sistem kao problem. Dete sa razvojnim teškoćama ulazi u obrazovni sistem bez pokušaja da ga „popravimo” i prilagodimo sistemu. Dete ide u školu koju bi pohađalo da nema smetnje u razvoju, a program i

CILJEVI OBRAZOVANJA

Obrazovanje će imati za cilj razvoj detetove ličnosti, talenta i mentalnih i fizičkih sposobnosti do njihovih krajnjih mogućnosti. Obrazovanje će pripremati dete za aktivan život u slobodnom društvu...

metode rada su prilagođene njegovim potrebama. Učitelj je osposobljen da izađe u susret i u proces učenja uključi svu decu sa različitim individualnim potrebama, a okruženje je manje restriktivno i bolje prilagođeno potrebama sve dece. *Ovaj model je dugoročno održiv i najjeftiniji, mogućnosti sve dece u svim aktivnostima škole su maksimalno ujednačene.* U okviru ovog modela prava sve dece na obrazovanje su prepoznata i u mogućnosti su da se realizuju.

PREDŠKOLSKO VASPITANJE I OBRAZOVANJE

Predškolsko obrazovanje i vaspitanje nije definisano zakonima na republičkom nivou, već lokalna zajednica svojim propisima i materijalnim mogućnostima reguliše rad predškolskih ustanova na svojoj teritoriji.

Po Zakonu o osnovnoj školi, osnovna škola može da obavlja predškolsko vaspitanje i obrazovanje.

Predškolsko obrazovanje nije obavezno.

Prema planu reforme obrazovanja u RS od 2005. godine predškolsko obrazovanje bi trebalo da postane obavezno (pripremna godina pred polazak u prvi razred).

Komisija za reformu predškolskog vaspitanja Ministarstva za prosvetu i sport RS na sledeći način je predstavila nužnost reforme u predškolskom obrazovanju:

- U predškolsko vaspitanje i obrazovanje uključen je svega 1% dece sa posebnim potrebama, u odnosu na 27% ostale dece predškolskog uzrasta, dok je takođe nizak obuhvat i dece iz ruralnih sredina, iz nepriviligovanih slojeva društva, izbegličke populacije i nekih etničkih manjina, na primer Roma.
- Predškolska ustanova kao institucija je centralizovan, potpuno zatvoren sistem sa nedemokratskim hijerarhijskim načinom upravljanja, koji zavisi od osnivača (opština, grad), uz mali ili samo formalan uticaj roditelja, dok uopšte ne postoji mehanizam za kontrolu kvaliteta, niti sistem standarda kvaliteta, kao ni baza podataka, odnosno jedinstven informacioni sistem koji bi pomogao razmeni informacija.
- Praksa se razvijala i usavršavala brže od propisa i zakonske regulative, tako da postoji niz primera „dobre prakse” uprkos nepovoljnim uslovima, i to u svim sektorima, i državnom, i privatnom, i nevladinom. Ali postoje različiti programski modeli i različita praksa integrisanja brige o deci (nega, socijalna i zdravstvena zaštita, vaspitanje i obrazovanje) i u dečjim vrtićima i u jaslicama.

ODMOR, IGRA, REKREACIJA I KULTURNE AKTIVNOSTI

Dete ima pravo na odmor, igru, slobodno vreme i učešće u kulturnim i umetničkim aktivnostima.

Posebno značajan doprinos održavanju kvaliteta predškolskih vaspitnih programa i usluga, proširenju obima na posebno osetljive i zanemarene grupe dece i porodica (izbeglička populacija, deca sa posebnim potrebama i romska populacija) i poboljšanju uslova rada, tokom poslednje decenije dali su brojni programi i projekti izvedeni i pomognuti od strane nevladinih organizacija i međunarodnih fondova.

Dosadašnja iskustva i istraživanja pokazala su da se najveće prepreke za inkluziju dece sa smetnjama u razvoju u vrtiće, tj. prepreke u realizaciji njihovih prava na rast i razvoj u vršnjačkoj grupi, ogledaju u sledećem:

- 50 odsto vaspitača i dalje ima strah da ne bi umeli da rade sa decom sa smetnjama u razvoju, i smatraju da je toj deci potreban isključivo individualan stručni rad (medicinski model posmatranja i prižanja pomoći)
- arhitektonske neprilagođenosti ustanova
- velike grupe dece sa po jednim vaspitačem
- nepostojanje kontinuirane službe podrške odnosno tima koji bi se bavio praćenjem potreba deteta i pružanjem neophodne podrške (program asistencije i sl.)
- nedostatak stalnih edukacija vaspitača i stručnog tima itd.

Kao rezultat imamo to da veliki broj mališana koji, zato što ne vide, ne čuju, ne hodaju, ne govore, ostaju izvan sistema predškolskog obrazovanja i, što je još važnije, izvan prirodnog, vršnjačkog okruženja.

ŠKOLSKO OBRAZOVANJE

Inkluzivni model škole - škola po meri deteta

Inkluzivni model škole, ili škola po meri deteta, je model koji obuhvata skup pedagoških mera čiji je cilj da se svako dete razvija prema svojim sposobnostima i tempom koji mu najviše odgovara. Zavisno od potreba dece koja pohađaju školu (obdarene, dece prosečnih sposobnosti ili dece sa teškoćama u učenju) primenjuju se razne didaktičko-metodičke inovacije. Programi pojedinih predmeta prilagođavaju se svakom detetu koje za tim ima potrebu, posebna pažnja se usmerava na razvijanje motivacije deteta za usvajanje novih znanja i stvara se atmosfera u kojoj će se deca osećati prijatno. Posebna pažnja usmerava se na razvoj poželjnih odnosa između dece, i između dece sa teškoćama u razvoju i njihovih vršnjaka. Kad god za to postoje mogućnosti, roditeljima se poverava aktivna uloga u podsticanju razvoja deteta i praćenju rezultata primenjenih interventnih mera.

Razlozi za uvođenje inkluzivnog obrazovanja:

A) iz domena ljudskih prava:

1. Sva deca imaju pravo da uče u zajednici sa svojim vršnjacima.
2. Deca ne smeju biti diskriminisana ni po kom osnovu, pa ni zato što imaju neku razvojnu teškoću.

3. Asocijacije odraslih lica sa razvojnim teškoćama kategorički zahtevaju napuštanje specijalnog obrazovanja, osim u izuzetnim slučajevima kada je nedvosmisleno jasno da je to u interesu deteta.

4. Decu ne treba štititi jednu od drugih.

B) iz domena kvaliteta obrazovanja:

5. Sredina vršnjaka bez razvojnih teškoća je znatno podsticajna za dete u svim aspektima razvoja.

6. Sve pedagoške inovacije moguće je realizovati i u inkluzivnom modelu.

7. Nema ni jednog dokaza da deca bez razvojnih teškoća bivaju zanemarena u ovom modelu rada.

C) socijalni razlozi:

8. Izdvojeno obrazovanje (segregacija) otežava formiranje i održavanje pozitivnih stavova prema osobama sa teškoćama u razvoju i njihovim porodicama. Neželjen rezultat takvog odnosa su predrasude koje veoma otežavaju normalan život deteta sa teškoćama u razvoju.

9. Očuvane potencijale dece sa poteškoćama u razvoju je mnogo lakše otkriti kada se deca školuju zajedno, nego u specijalnim školama. Osnovni potencijali su osnovni dečji „resurs” za samostalan život u granicama mogućeg.

Jedan od zakona, usvojenih u toku 2003. godine, koji prekida stereotip obrazovanja u poslednjih pedeset godina, i koji je postavio temelje ravnopravnosti i inkluzivnog obrazovanja, jeste Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. Ovim zakonom regulisano je uređenje predškolskog, osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja.

Prema ovom zakonu sistemom obrazovanja i vaspitnja obezbeđuje se dostupnost obrazovanja i vaspitanja i deci i učenicima sa smetnjama u razvoju.

Po članu 2. pomenutog zakona:

„Svako ima pravo na obrazovanje i vaspitanje. Građani Republike Srbije jednaki su u ostvarivanju prava na obrazovanje i vaspitanje, bez obzira na pol, rasu, nacionalnu, versku i jezičku pripadnost, uzrast, fizičku i psihičku konstituciju, socijalno i kulturno poreklo, imovno stanje, političko opredeljenje ili drugo lično svojstvo.

Osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno.”

Prema ovom zakonu ciljevi obrazovanja su poštovanje prava dece kao i ljudskih i građanskih prava i osnovnih sloboda, te razvijanje sposobnosti za život u demokratski uređenom društvu i sprečavanje ponašanja koja narušavaju ostvarivanje prava na različitost.

Ministarstvo prosvete i sporta RS je u informatoru za roditelje pod nazivom „Nova škola” dalo smernice po kojima bi trebalo da se sprovodi reforma obrazovanja dece sa posebnim potrebama.

Za decu sa posebnim potrebama u novoj školi predviđena su tri modela učenja, a cilj svakog od njih jeste priprema deteta za aktivan i samostalan život:

- **Inkluzivno obrazovanje** podrazumeva potpuno uključivanje učenika sa posebnim potrebama u odeljenja sa ostalim učenicima, uz pružanje dodatne podrške, bilo nastavnika, bilo posebno angažovnog asistenta koji radi uporedo sa

nastavnikom. Takođe je moguć rad sa malim grupama učenika ili pojedinačan rad posebno obučениh nastavnika za rad sa decom sa posebnim potrebama.

- **Delimično inkluzivno obrazovanje** se može odvijati na dva načina: formiranjem posebnih odeljenja u redovnim školama uz zajedničku nastavu iz pojedinih predmeta sa ostalim učenicima, ili formiranjem posebnih odeljenja u specijalnim školama, uz zajedničku podršku iz pojedinih predmeta sa vršnjacima iz susedne redovne škole;
- **Specijalno obrazovanje** u specijalnim školama zadržava se za učenike sa teškim višestrukim ometenostima koje stvaraju ozbiljne poteškoće u obrazovanju.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja članom 4. predviđa da:

„Lica sa smetnjama u razvoju, odrasli i lica sa posebnim sposobnostima imaju pravo na obrazovanje i vaspitanje koje uvažava njihove posebne obrazovne i vaspitne potrebe, u skladu sa ovim i posebnim zakonom.“

Međutim, poseban zakon kojim bi se konkretnije definisali načini ostvarivanja prava na obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju još uvek nije usvojen od strane Skupštine Srbije.

U praksi to izgleda ovako: redovna osnovna škola još uvek **nije obavezna** da upiše dete sa poteškoćama u razvoju, **čak i ako Komisija za pregled dece ometene u razvoju to preporučuje**. To je još uvek stvar materijalnih mogućnosti i dobre volje odgovornih u školi (direktor, psiholog, učitelj). Dešava se da Komisija za pregled dece ometene u razvoju uputi roditelja da dete upiše u osnovnu školu, uz napomenu da dete pohađa redovnu nastavu **uz asistenta**. Škole nemaju asistente za pomoć deci sa smetnjama u razvoju u savladavanju gradiva, niti postoji pravni akt kojim su asistenti „uveđeni“ u redovne škole. Roditelji su zbunjeni jer ih zakon obavezuje da dete upišu u školu koju je Komisija preporučila, a to je u sadašnjim uslovima gotovo neizvodljivo.

Naša zemlja, iako je članica UN, još uvek ne poštuje u potpunosti Konvenciju o pravima deteta. U sadašnjim uslovima samo lako mentalno ometena deca mogu da se obrazuju i to u tzv. Specijalnim školama. Deca sa drugim ometenostima ne mogu ostvariti pravo na obrazovanje. Ona su i dalje diskriminisana isključenošću iz obrazovanja, a eventualno „zbrinuta“ oblicima socijalne zaštite poput dnevnih boravaka.

Da bi se ovakva situacija u obrazovanju dece i mladih sa smetnjama u razvoju poboljšala neophodno je:

- nastaviti započete reforme obrazovanja,
- doneti poseban zakon o obrazovanju dece sa smetnjama u razvoju.

Kadar iz TV spota
„Važno je učestvovati“,
kampanja „Drugačiji, pa šta!“, „VelikiMali“

KOMISIJA ZA PREGLED DECE OMETENE U RAZVOJU (Komisija za razvrstavanje dece sa smetnjama u razvoju)

Utvrđivanje vrste i stepena ometenosti u razvoju vrši se na osnovu predloga lekarske komisije.

Prema članu 85. Zakona o osnovnoj školi predviđen je postupak rada Komisije za pregled dece ometene u razvoju. Razvrstavanje se vrši pre, ali može i u toku školovanja.

Komisiju za pregled dece ometene u razvoju imenuje opštinska uprava na predlog zdravstvene ustanove sa teritorije kojoj pripada škola, ali Komisija mora da radi po kriterijumima i postupku razvrstavanja dece ometene u razvoju, i na način koji određuje Vlada RS.

Kada Komisija utvrdi vrstu ometenosti opštinska uprava donosi **rešenje kojim utvrđuje vrstu ometenosti i zdravstvenu sposobnost deteta za sticanje osnovnog obrazovanja, kao i vrstu škole koju će dete upisati**. Na ovo rešenje roditelji imaju pravo žalbe. Žalbu rešava poseban organ opštine, a mišljenje daje posebna komisija sastavljena od članova iz više opština.

U toku školovanja može se ponovo pokrenuti inicijativa za razvrstavanje i to na predlog roditelja, škole ili zdravstvene ustanove.

Opština, odnosno grad na čijoj teritoriji roditelj učenika ima prebivalište, vodi **evidenciju** o deci koja su razvrstana i upisana u odgovarajuću osnovnu školu i snosi **troškove prevoza, ishrane i smeštaja učenika**, ako na području te opštine nema odgovarajuće osnovne škole.

U predloženom modelu reforme obrazovanja koji omogućava kvalitetnije obrazovanje za decu sa smetnjama u razvoju **predviđa se prelazak sa medicinskog na socijalni model rada Komisije**. Medicinski model ometenost tretira kao medicinski problem, pa samim tim akcenat stavlja na lečenje, rehabilitaciju i korekciju. **Socijalni model** težište ometenosti prebacuje sa individue na društvo i njegove institucije, tj insistira na odgovornosti društva u pružanju adekvatne podrške i prihvatanju ometenosti – različitosti. Time se, umesto identifikacije (etiketiranja) deteta koje ima određenu ometenost u razvoju, identifikuju prepreke i mogući načini uključivanja deteta u socijalnu sredinu.

Sadašnje stanje – medicinski model	Buduće stanje – socijalni model
Komisija za pregled dece ometene u razvoju (Komisija za razvrstavanje)	Komisija za procenu potreba i usmeravanje dece ometene u razvoju
Dete se približava „normalnosti”, krivica pojedinca zbog različitosti	Nema krivice u pojedincu, već se okruženje prilagođava potrebama i mogućnostima pojedinca
Nesagledavanje individualnih potreba, usmeravanje sve dece ka nekoj kategoriji (npr. tuđa nega, spec. škola)	Sagledavanje individualnih potreba deteta u datoj životnoj sredini
Roditelj je pasivan posmatrač, odgovara samo na postavljena pitanja	Roditelj je aktivan, uvažava se i njegovo mišljenje
Ne procenjuju se potrebe, već odstupanje od „normalnosti”	Procenjuju se potrebe, kao i mogućnosti roditelja i lokalne zajednice da te potrebe zadovolje
Posebne potrebe se odnose na medicinsko odstupanje od „normalnosti” i obrazovanje u specijalnoj školi	Posebne potrebe se odnose na dodatnu ili posebnu podršku koja može biti u oblasti komunikacija i interakcija deteta, u oblasti sazajnih sposobnosti učenja, emocionalnih i socijalnih funkcija i ponašanja deteta, ili u oblasti telesnih i čulnih sposobnosti deteta
Sastav Komisije čine samo zaposleni u zdravstvu	Rad Komisije je interagencijski (zdravstvo, socijalna zaštita, prosveta, vladin i NVO sektor)
Komisija daje mišljenje na osnovu jednog pregleda	Rad Komisije je znatno dinamičniji proces u kome se, u skladu sa efektima predloženih intervencija i novonastalom situacijom, predviđenom dinamikom, regularno, iznova procenjuju aktuelne potrebe deteta
Detetov položaj je pasivan	Uvažava se detetovo mišljenje
Nestandardizovani testovi inteligencije, koji nisu prilagođeni uslovima u našoj zemlji	Standardizovani testovi koji razlikuju intelektualnu neefikasnost usled socijalne, kulturne i obrazovne zapuštenosti
Predlog intervencija prvi plan – državna zaštita (tuđa nega, specijalna škola, dom)	Predlog intervencija prvi plan mogućnosti koje pruža lokalna zajednica
Zakonom neprecizno uređen monitoring rada Komisije	Precizno uređen način praćenja i uticaja na kvalitet rada Komisije

ANALIZA AKTUELNOG OBRAZOVANJA UČENIKA SA SMETNJAMA U RAZVOJU

- U našoj zemlji se veliki broj dece sa posebnim potrebama nalazi izvan sistema obrazovanja i rehabilitacije. Ne postoji evidencija o ukupnom broju učenika sa ometenostima u redovnim školama. Analiza UNICEF-a (2001. godine) dala je okvirnu procenu da je oko **85% dece sa posebnim potrebama izvan obrazovnog sistema.**
- Sistem specijalnih škola funkcioniše paralelno i potpuno nepovezano sa redovnom školom, sa tendencijom da u određenim slučajevima neopravdano zadrži decu sa posebnim potrebama u svojim okvirima. Sadašnje stanje strukture učenika specijalnih škola je da je oko 80% njih socijalno ugroženo, odnosno da su to romska deca, što ukazuje na drastičan primer **diskriminacije i kršenja osnovnih dečjih prava.**
- Česta je praksa odvajanja dece sa posebnim potrebama od porodice i smeštanje u institucije zatvorenog tipa i domove pri specijalnim školama. To takođe predstavlja grubo kršenje osnovnog dečjeg prava na život u porodici.
- Pravna regulativa obrazovanja je minimalna, vođena medicinskim modelom i nedovoljna u svakom pogledu.

Dragi roditelji, reforma je proces koji traje i usavršava se. Ona nije samo proizvod odluka Ministarstva za prosvetu i sport. Uspešnost reforme će zavisiti i od saradnje i unapređenja svih učesnika reforme.

Verovatno će postojati, kao i što sada postoji, nešto što vam se ne sviđa, i što bi po vašem mišljenju i iskustvu trebalo menjati. Zbog toga vam ukazujemo na mogućnost vašeg aktivnog učestvovanja u procesu obrazovanja deteta. Ako želite da budete aktivni u procesu obrazovanja vašeg deteta, konsultujte se sa nastavnicima, budite prisutni, dajte sugestije i mišljenja, pokušajte da ostvarite interaktivni odnos sa školom vašeg deteta, uključite se u Savet roditelja ili u Organe upravljanja vrtića odnosno škole...

EVROPSKE ZEMLJE SE MOGU GRUPISATI U TRI KATEGORIJE U POGLEDU POLITIKE I PRAKSE INKLUZIVNOG SISTEMA OBRAZOVANJA:

1. zemlje koje razvijaju praksu uključivanja ili inkluzije gotovo svih učenika u redovno obrazovanje (Italija, Kipar, Španija, Portugalija, Švedska, Norveška, Irska)
2. zemlje koje razvijaju mnogobrojne službe između sistema specijalnog i redovnog školstva (Finska, Danska, Britanija, Francuska, Poljska, Češka, Litvanija, Slovenija, Hrvatska)
3. zemlje sa dva paralelna i odvojena sistema koji su nepovezani (Belgija, Švajcarska, Nemačka i Srbija i Crna Gora)

UDRUŽENJA

*Udruženja čiji je cilj pomoć deci i osobama sa ometenostima mogu se podeliti na **autosocijalna** udruženja (organizacije samih lica sa invaliditetom) i **prosocijalne** grupe i organizacije (udruženja ljudi koji nastoje da pomognu licima sa invaliditetom, najčešće roditelji dece sa smetnjama u razvoju).*

Udruženja roditelja dece sa ometenostima

Udruživanje roditelja dece sa ometenostima je jedan od uspešnijih načina borbe za ostvarivanje prava svoje dece.

I u našoj zemlji su veoma zastupljena ovakva udruženja, na primer Udruženja roditelja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim osobama, Udruženja roditelja dece sa Down sindromom, Udruženja roditelja dece sa cerebralnom paralizom itd. Ovakav tip udruživanja je veoma koristan jer omogućava roditeljima da se bolje informišu, brže reaguju u slučaju potrebe, kao i da obezbede potrebnu tehničku, medicinsku i materijalnu podršku za svoje članstvo.

U našoj zemlji roditelji se najčešće udružuju po srodnosti teškoća koje imaju njihova deca, odnosno **po medicinskom modelu**.

Na osnovu iskustva koje su članovi „VelikiMali” stekli putem poseta inostranstvu ovakvi modeli udruživanja tamo nisu većinski zastupljeni, kao što je slučaj kod nas. **Socijalni modeli** podrške osobama sa ometenostima uticali su i na promene naziva i ciljeva udruženja roditelja.

Tako su u Nemačkoj veoma zastupljena Udruženja roditelja dece ometene u razvoju u inkluziji, Udruženja roditelja dece ometene u razvoju koja su u dnevnim centrima, Udruženja roditelja mladih sa ometenostima koji žive samostalno, Udruženja roditelja mladih sa ometenostima koji su zaposleni i sl.

Socijalni model okuplja roditelje dece sa različitim ometenostima.

Cilj udruživanja je obezbeđivanje što boljih uslova za uključivanje njihove dece u socijalni život zajednice. Određivanje jednog cilja prema uzrastu deteta (uključivanje u vrtiće, u škole, profesionalno usmeravanje, zapošljavanje, samostalni život) obezbeđuje njihovu bolju realizaciju.

PROCES DEINSTITUCIONALIZACIJE U SVETU

Svaki put kad utvrdimo neku ljudsku potrebu na ovom području, sagradimo zgradu. Ovo je srž preovlađujućeg koncepta, koji se naime bavi ustanovama, a ne uslugama.

Može se reći da smo bili vrlo uspešni u izgradnji različitih institucija (prvo velikih, a onda manjih). Znatno manje uspešni bili smo u zadovoljavanju potreba pojedinaca.

Zašto osobe sa težim ometenostima moraju da žive u ustanovama, dok svi mi ostali živimo u svojim domovima?

Dybwad, 1987.

Filozofija inkluzije kao teorijska osnova socijalnog modela potiče iz Kanade. Upravo je Kanada, uz SAD, do sada bila najradikalnija i najprogresivnija u nastojanjima ka uključivanju osoba sa ometenostima u sve sadržaje života u zajednici.

Navedene zemlje najdalje su otišle u područjima:

- promene dualnog (dvojnog) vaspitno-obrazovnog sistema - redovnog i specijalnog, u jedinstveni sistem vaspitanja i obrazovanja koji omogućava učenicima sa mentalnim smetnjama u razvoju i drugim teškoćama da budu potpuno uključeni i prihvaćeni kao vredni članovi u redovnim školama, a samim tim i u zajednicama,
- izgradnji modela u zajednici utemeljene rehabilitacije, kroz itegrisane stambene zajednice i zapošljavanje osoba sa mentalnim teškoćama.

U Kanadi, kao i u većini SAD, institucije su potpuno ukinute.

U Velikoj Britaniji filozofija normalizacije dovela je do odluke Parlamenta o zatvaranju institucija. U poslednje dve decenije, posebno u Engleskoj, veliki naglasak se stavlja na :

- donošenje antidiskriminativnog zakonodavstva koje reguliše prava osoba sa ometenostima,
- razvoj edukacijske integracije osoba sa mentalnim ometenostima i u području višeg i visokog obrazovanja (osim osnovnoškolskog i srednjoškolskog)

Kao alternativu zatvaranju institucija razvili su sistem smeštanja dece i odraslih osoba sa težim mentalnim ometenostima u hraniteljske porodice.

Prema podacima Ministarstva zdravstva Velike Britanije, u poslednjih dvadeset godina došlo je do velike migracije osoba sa težim ometenostima u razvoju iz specijalnih zavoda/bolnica u sistem udomljavanja (hraniteljstva), kao i u oblike smeštaja u stambene zajednice u lokalnim sredinama.

Tako statistički podaci pokazuju da je 1969. godine u specijalnim ustanovama boravilo oko 60.000 osoba sa ometenostima, oko 6.000 je bilo obuhvaćeno drugim oblicima stanovanja u lokalnoj zajednici, a udomljavanja nije ni bilo. Presek stanja pokazuje da je u 1992. godini oko 25.000 osoba sa težim ometenostima obuhvaćeno institucionalnim tretmanom (mali grupni domovi), a 35.000 osoba uključeno je u zajednicu kroz oblike smeštaja u lokalnim zajednicama. Njih oko 65.000 boravilo je u spstvenim domovima ili hraniteljskim porodicama.

I u većini zemalja srednje i zapadne Evrope pokrenut je proces postupnog ukidanja institucija. Tako je i u SR Nemačkoj proces deinstitucionalizacije osoba sa mentalnim ometenostima u porastu. Naime, u institucijama boravi približno 30% osoba sa težim mentalnim ometenostima, dok je 5% osoba sa mentalnim ometenostima obuhvaćeno oblicima samostalnog stanovanja uz podršku. Najveći deo, njih 65%, živi u svojim ili hraniteljskim porodicama. Svakako da treba istaći progresivne ideje i nastojanja pokrajine Bavarske, koja je donela odluku o potpunom ukidanju specijalnih institucija do 2003. godine.

U Mađarskoj, koja intenzivno radi na deinstitucionalizaciji i zapošljavanju osoba sa mentalnim ometenostima u otvorenim uslovima, takođe je donesen zakon kojim se određuje potpuno ukidanje institucija do 2010. godine.

I u Italiji, i u Francuskoj, sve više dominiraju pomenute tendencije.

U Skandinavskim zemljama proces deinstitucionalizacije i uključivanja osoba sa mentalnim ometenostima u život zajednice je potpuno zaživeo, i najbolje se vidi iz sledećih podataka:

- U Danskoj, u institucijama živi oko 24% osoba sa mentalnim ometenostima, a oko 76% njih je uključeno u zajednicu. Ali moramo istaći i to da se u **Skandinavskim zemljama pod pojmom institucije podrazumevaju životne zajednice koje broje od šest do osam članova!**
- U Finskoj je približno 14% osoba institucionalno zbrinuto, dok je 86% osoba sa mentalnim ometenostima uključeno u život zajednice.
- U Norveškoj samo 3% ove populacije živi u institucionalnim uslovima, a 97% osoba sa mentalnim ometenostima učestvuje u životu lokalne zajednice.
- U Švedskoj su specijalne institucije za smeštaj osoba sa mentalnim ometenostima u potpunosti ukinute.

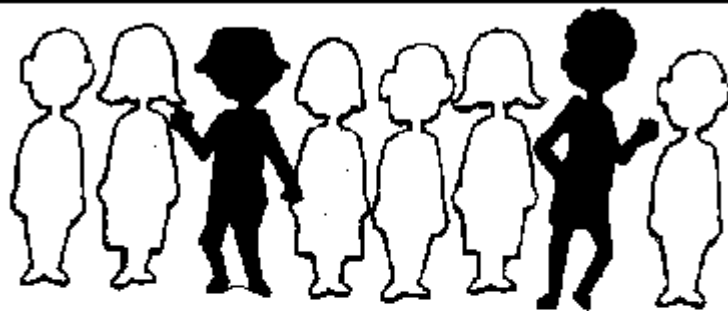
KORIŠĆENI DELOVI I CITATI IZ LITERATURE:

1. Materijal sa seminara za učitelje, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta, Beograd, Save the Children UK, kancelarija u Beogradu
2. Sulejman Hrnjica, Dragana Sretenov: „Deca sa razvojnim teškoćama u redovnim osnovnim školama u Srbiji – trenutno stanje i stavovski preduslovi za potencijalnu inkluziju”, radna verzija istraživačke studije, Projekat MPS RS, UNICEF-a i Save the children
3. Ekspertska grupa za reformu obrazovanje dece sa posebnim potrebama, za ekspertsku grupu prof. dr Vesna Radoman: „Reforma obrazovanja učenika sa posebnim potrebama - Analiza aktuelnog obrazovanja učenika sa posebnim potrebama”, MPS RS, Prosvetni pregled, 2004.
4. Priručni materijal sa seminara, Beograd, februar-mart 2004, Udruga za promicanje inkluzije, Zagreb, Mental Disability Advocacy Program, Institut Otvoreno Društvo
5. „Reforma predškolskog obrazovanja u Srbiji”, „Posebne osnove školskog programa”, www.mps.sr.gov.yu
6. „Informator za roditelje „Nova škola”, „Kvalitetno obrazovanje za sve - Obrazovna reforma u RS, strategija i akcioni plan”, www.mps.sr.gov.yu/novaskola
7. „Projekat građanin” - pilot projekat za VI razred, Građanske inicijative, www.gradjanske.org
8. *European Social Charter*, www.conventions.coe.int/treaty/en/treaties.html
9. „Konvencija UN o pravima deteta”, www.unicef.org/crc
10. Udruga za promicanje inkluzije, www.geocities.com/inkluzia
11. I. Kljajić: „Instrument za zaštitu prava”, Dnevni list „Danas” od 08. 12. 2003. godine
12. Boris Krivokapić: „Evropska socijalna povelja”, Centar za antiratnu akciju, Beograd 2002., www.crnps.org.yu/literatura
13. „Ključ za jednakost” – Standardna pravila UN za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama sa invaliditetom, Centar za samostalni život invalida Srbije, 2003.

ZAKONI:

- Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana („Sl. glasnik RS” br. 36/91, 33/93, 67/93, 46/94, 52/96 i 29/01)
- Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom („Sl.glasnik RS” br. 16/02)
- Zakon o zdravstvenom osiguranju („Sl.glasnik RS” br.18/92, 26/93, 53/93, 67/93, 48/94, 25/96, 46/98, 54/99, 29/01, i 18/02)
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Sl.glasnik RS” br.17/92, 26/92, 50/92, 52/93, 53/93, 67/93, 48/94, 25/96 i 18/02)
- Zakon o izmenama i dopunama zakona o osnovnoj školi („Sl.glasnik RS” br. 22/02)
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja („Sl.glasnik RS” br. 62/03)
- Zakon o opštem upravnom postupku („Sl.list SRJ” br. 33/97)
- Zakon o parničnom postupku („Sl. list SFRJ” br. 4/77, i36/80, 69/82, 58/84, 74/87, 57/89, 20/90, 27/92, 31/93, 24/94, 12/98, 15/98, 3/02)
- Krivični zakonik RS („Sl. glasnik SRS” 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89, 21/90 i „Sl. glasnik” 16/90, 49/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 80/02, 39/03, 67/03)
- Zakon o radu („Sl. Glasnik RS”, br. 70/01, 73/01)
- Zakon o braku i porodici („Sl. List SFRJ” br. 20/80)
- Zakon o socijalnoj skrbi, www.mrss.hr/zakoni
- Obiteljski zakon www.mrss.hr/zakoni

А прычым?

Нашта!

Nosilac projekta: ISPOD „VelikiMali”

Vojvode Mišića 6, Pančevo

Tel./fax 013/45-009

Žiro-račun: 160-18941-95 „Delta Banka” AD Beograd, PJ Pančevo

**Brošuru priredile: Draginja Nikolić, Valentina Zavišić, Teodora Gajić,
Nada Jaćimović, Snežana Kolar**

Ilustracija na koricama: Aleksandar Zograf

Dizajn i prelom: Dunja Šašić

Štampa: Grafos Internacional, Pančevo

Tiraž: 500 kom.